

บทที่ 2

เอกสารและงานวิจัยที่เกี่ยวข้อง

งานวิจัยนี้มีวัตถุประสงค์เพื่อศึกษาสถานการณ์การทอเสื่อกกของชุมชนบ้านนาฝุ่น ศึกษากระบวนการเรียนรู้ ปัจจัยเงื่อนไขต่าง ๆ ของการประกอบอาชีพทอเสื่อกกของชุมชน และเพื่อสร้างมูลค่าเพิ่มการทอเสื่อกกเพื่อเศรษฐกิจชุมชนของบ้านนาฝุ่น ตำบลกระทุ่มแพ้ว อำเภอบ้านสร้าง จังหวัดปราจีนบุรี ให้เกิดความเข้มแข็งของชุมชน ซึ่งผู้วิจัยได้ศึกษาเอกสาร ตำรา เพื่อรวบรวมแนวคิด ทฤษฎี และงานวิจัยที่เกี่ยวข้องในประเด็นต่าง ๆ ดังต่อไปนี้

1. ความหมายของเสื่อกกและเครื่องจักสาน
2. ต้นกก
3. การผลิตเสื่อกก
4. แนวคิดเกี่ยวกับกลุ่มและเครือข่าย
5. แนวคิดเกี่ยวกับการมีส่วนร่วมของบุคคล กลุ่ม และเครือข่าย
6. แนวคิดเกี่ยวกับเศรษฐกิจชุมชน
7. ทฤษฎีที่เกี่ยวข้องกับงานวิจัย
8. งานวิจัยที่เกี่ยวข้อง

2.1 ความหมายของเสื่อกกและเครื่องจักสาน

งานทอเสื่อเป็นงานหัตถกรรมพื้นบ้านประเภทจักสานที่แสดงถึงภูมิปัญญาและวิถีชีวิตของชาวบ้าน โดยได้มีการให้ความหมายของคำว่า “กก” “เสื่อกก” และ “เครื่องจักสาน” ไว้ต่าง ๆ ดังนี้

กก (ราชบัณฑิตยสถาน, 2525, หน้า 1) หมายถึง ชื่อไม้ล้มลุกในวงศ์ Cyperaceae เกิดในที่ชุ่มแฉะ ชนิดลำต้นกลมใช้ทอหรือสานเสื่อ เรียกว่า กกกลม หรือ กกเสื่อ ที่ลำต้นเป็นสามเหลี่ยม เช่น กกรงกา หรือ กกลังกา กกสามเหลี่ยม กกขนาก หรือ กกกระหนาก

เสื่อกก (ราชบัณฑิตยสถาน, 2542, หน้า 1228) หมายถึง เครื่องปูลาดสำหรับรองนั่งหรือนอน ทำด้วยต้นกก ทอหรือสานเป็นผืนรูปสี่เหลี่ยมผืนผ้า

เครื่องจักสาน (วินัย วิริยะปานนท์, 2527 หน้า 8) คือ เครื่องใช้ ที่ทำขึ้นจากวิธีการ จักสาน ถัก ทอ จากวัสดุที่หาได้ง่ายและมีอยู่ตามท้องถิ่น เช่น หวาย ไม้ไผ่ ใบบลาน กก ฟาง ก้าน และใบมะพร้าว

การทอเสื่อเป็นงานหัตถกรรมประเภทเครื่องจักสาน ถ้าจัดเสื่อตามหน้าที่ใช้สอย เสื่อจักเป็นเครื่องจักสานที่ใช้เป็นเครื่องเรือนและเครื่องปูลาด หรือใช้สำหรับปูนั่ง ปูนอนเป็นส่วนใหญ่

2.2 ต้นกก

2.2.1 ลักษณะทางพฤกษศาสตร์

กกเป็นพืชใบเลี้ยงเดี่ยว มีอายุอยู่ได้หลายปีจัดอยู่ในตระกูล Cyteraceae ส่วนใหญ่พบขึ้นได้โดยทั่วไปตามที่ลุ่ม ชื้นเฉาะ หนอง บึง ฯลฯ ตลอดจนดินเลนตามชายทะเล ก็พบว่ากกบางชนิดสามารถขึ้นได้ดี นอกจากนี้กกยังเป็นพืชที่มีการลงทุนต่ำ เกษตรกรปลูกครั้งเดียวสามารถเก็บเกี่ยวผลผลิตได้นานหลายปี เพราะกกมีคุณสมบัติพิเศษ คือ สามารถแตกเหง้าและต้นใหม่ได้อีก ต้นกระจัดจัดว่าเป็นกกชนิดหนึ่งชอบขึ้นในที่ที่มีน้ำขังตลอดปี เช่น บริเวณริมทะเลสาบที่เป็นดินโคลน ซึ่งเรียกว่าพรุหรือชาวพื้นเมืองชาวภาคใต้เรียกว่าโพระ เป็นต้น

2.2.2.1 ลำต้น มีอยู่ 3 ชนิดได้แก่

- 1) ลำต้นใต้ดินมีลักษณะเป็นแง่งสั้นๆหรือเหง้าแข็งคล้ายเหง้าชิง สีน้ำตาลดำเรียกว่า “Rhizome”
- 2) ลำต้นที่ทอดยาวอยู่บนพื้นดินมีลักษณะเป็นท่อนขนาดเล็กมีสีน้ำตาลซึ่งมีความยาวต่างๆกันตามชนิดของกกซึ่งเรียกว่า “Stolon” บางครั้งลำต้นส่วนนี้จะบวมโตขึ้น เป็นที่สะสมอาหารได้ แต่ไม่สามารถใช้ขยายพันธุ์ได้
- 3) ลำต้นชนิดที่เป็นก้านยาวแข็ง สีเขียว ชูขึ้นในอากาศเรียกว่า “Aerialstem” บริเวณปลายสุดเป็นจุดที่ให้กำเนิดดอกด้านหน้าตัดขวางของลำต้นส่วนนี้มีลักษณะเป็นรูปสามเหลี่ยมกลมและเกือบกลม เช่นกกลังกามีรูปร่างกลม กกสามเหลี่ยมใหญ่ มีรูปร่างเป็นสามเหลี่ยม เป็นต้น

กกแต่ละชนิดอาจมีลำต้นไม่ครบทั้ง 3 ชนิดก็ได้ แล้วแต่ชนิดของกก

2.2.2.2 ใบ กกที่นำมาใช้ทอเสื่อส่วนมากมีใบที่ลดขนาดลงไปเป็นแผ่นเล็ก ๆ มีรูปร่างต่าง ๆ กัน และมีจำนวนใบเพียงเล็กน้อยเท่านั้นอยู่ติดกับปลายกาบหุ้มใบ (Leaf sheath) ซึ่งห่อหุ้มส่วนของลำต้นสีเขียวอยู่

2.2.2.3 ดอก ดอกมีทั้งดอกสมบูรณ์เพศและดอกไม่สมบูรณ์เพศ เกสรตัวผู้มีตั้งแต่ 1-6 อัน โดยมากจะมี 3 อัน เกสรตัวเมียมี 1 อัน ยอดเกสรตัวเมียแยกออกเป็น 2-3 แฉก กลีบเลี้ยงและกลีบดอกมักเปลี่ยนรูปไปเป็นขนหรือเป็นเส้นเล็กๆ หรืออาจจะไม่ปรากฏให้เห็นเลยก็ได้ ในแต่ละดอกจะมีแผ่นใบประดับรองรับอยู่ เรียกว่า Glume ดอกมีขนาดเล็กรวมกันเป็นช่อดอกย่อย Spikelet แต่ละช่อดอกย่อยจะอยู่ติดกับแกนกลางของช่อดอก Rachis รวมกันเป็นช่อดอกใหญ่ Inflorescence ซึ่งด้านใต้ของช่อดอกนี้จะมีใบประดับที่มีลักษณะเป็นแผ่น ใบยาวรองรับอีกทีหนึ่งใบประดับเหล่านี้มีความยาวแตกต่างกันไปตามชนิดของกก อาจยาวหรือสั้นกว่าความยาวของช่อดอกก็ได้

2.2.2 ชนิดของกกที่ใช้ในการทอเสื่อในประเทศไทย

2.2.2.1 กกจันทบูรณ์ มีชื่อวิทยาศาสตร์ว่า *Cyperus corymbosus* Rottb. ลำต้นกลม มีเฉพาะลำต้นส่วนปลายใกล้ๆ กับดอกเท่านั้นที่เป็นสามเหลี่ยมลำต้นเป็นสีเขียวเข้มเป็นมัน สูง 1-2 เมตร ดอกมีขนาดเล็กเป็นฝอยอยู่รวมกันเป็นช่อดอก เมื่อยังอ่อนมีสีเขียวอ่อน พออายุมากขึ้นจะเปลี่ยนเป็นสีน้ำตาลอ่อน ใบประดับของช่อดอกเป็นแผ่น ใบยาวเรียวยาวสั้นกว่าความยาวของช่อดอกเป็นกทที่ปลูกกันมานานแล้วทางภาคตะวันออกเฉียงเหนือ จันทบุรี ตราด และระยอง แต่ปลูกมากที่สุด ในจังหวัดจันทบุรี

เสื่อจันทบูรณ์ล้วนทำมาจากกกชนิดนี้ทั้งสิ้น เนื่องจากเป็นกทที่มีคุณภาพดีมาก ในการทอเสื่อ จึงมีผู้นำไปปลูกแพร่ขยายทั่วไปอีกหลายจังหวัด ได้แก่ ที่อำเภอบ้านสร้าง อำเภอมืองในจังหวัดปราจีนบุรี อำเภอองครักษ์ อำเภอบ้านนา อำเภอปากพลี และอำเภอมืองในจังหวัดนครนายก ในจังหวัดสมุทรปราการ ฉะเชิงเทรา อ่างทอง สุพรรณบุรี สระบุรี และเขตภาคตะวันออกเฉียงเหนือแถบจังหวัดขอนแก่น กาฬสินธุ์ มหาสารคาม ร้อยเอ็ด สกลนคร หนองคาย อุดรธานี นครพนม และอุบลราชธานี เป็นต้น

2.2.2.2 กกยูนนาน มีชื่อทางวิทยาศาสตร์ว่า *Scirpus Lacustris validus* (Vaht.) ลำต้นกลมมันสีเขียวลำต้นกลมสีเขียวเข้ม สูง 1 ½ – 2 เมตร ช่อดอกย่อยอยู่รวมกันเป็นกระจุกมีสีน้ำตาล เมื่อดอกแก่บริเวณปลายกระจุกช่อดอกจะแตก บานออกเล็กน้อย ใบประดับของช่อดอกเป็นแผ่นใบเรียวยาวสั้นกว่าความยาวของช่อดอก เป็นกทที่ปลูกมากที่อำเภแม่จัน จังหวัดเชียงราย

2.2.2.3 กกกระจูด มีชื่อทางวิทยาศาสตร์ว่า *Lepironia articulata* มีปลูกและขึ้นเองแถบดินเลนชายทะเลทางภาคใต้ เช่น จังหวัดนราธิวาส พัทลุง นครศรีธรรมราช สุราษฎร์ธานี ต้นกระจูดมีอยู่ 2 ชนิด คือ กระจูดใหญ่ และกระจูดหนู กระจูดใหญ่จะนำไปใช้ประโยชน์ได้มาก ส่วนกระจูดหนูมีลำต้นเล็กและสั้น มีความเหนียวน้อยกว่ากระจูดใหญ่ ลำต้นของกระจูดจะมีลักษณะกลมกลวงเป็นปล้อง มีข้อภายในลักษณะเป็นเยื่อบาง เส้นผ่าศูนย์กลางของลำต้น โดยเฉลี่ยประมาณ 1/8- 5/16 นิ้ว หรือขนาด

ราวแห้งดินสอดำ มีความสูงประมาณ 1 – 3 เมตร จะมีความสูงมากถ้าขึ้นในที่ร่ม ไม่มีใบเนื่องจากใบจะเปลี่ยนรูปไปเป็นกาบหุ้มใบ ดอกมีลักษณะเป็นกระจุกแน่นออกดอกข้างลำต้น ตอนที่อยู่ใต้ยอดของลำต้นลงมาเล็กน้อย คล้ายคลึงกับลักษณะการออกดอกของหญ้าทรงกระเทียม (*Scirpus articulatus*) อันที่จริงตำแหน่งที่ออกดอกนั้นคือยอดของลำต้น ส่วนปลายที่เลยจากช่อดอก ขึ้นไปและดูเหมือนกับเป็นส่วนของลำต้นนั้น ความจริงคือใบประกอบช่อดอกที่มีลักษณะตรง คล้ายคลึงกับส่วนของลำต้น

ต้นกระจุกที่เกิดขึ้นเองตามธรรมชาติจะมีขนาดเล็กและไม่ยาวนาน นอกจากต้นกระจุกที่กล่าวมาแล้ว ยังมีอีกชนิดหนึ่งซึ่งทางภาษามาลายูเรียกกันว่า Kerchut มีชื่อวิทยาศาสตร์ว่า *Scirpus mucronatus* ลำต้นเป็นสามเหลี่ยมสูงราวเมตรเศษๆ ในต่างประเทศมีอยู่ทั่วไปตั้งแต่ยุโรปตลอดเอเชียมาจนถึงออสเตรเลีย ในประเทศไทยก็มีแพร่หลายชุกชุม ตามชายหนองคลองบึงและตามทุ่งนาร้าง บางท้องถิ่นเรียกว่า หญ้าสะเรบหรือหญ้าลาน้อย ต้นใช้ทำเสื่อกันมากที่เรียกว่า เสื่อกระจุก ก็คงจะทำได้จากกษณิดนี้ด้วย

2.2.2.4 กกสามเหลี่ยม มีชื่อทางวิทยาศาสตร์ว่า *Scirpus grossus* ลำต้นมีลักษณะเป็นรูปสามเหลี่ยมสีเขียวแต่ไม่แข็งและไม่มันเหมือนกับกก 2 ชนิดแรก ที่กล่าวถึงลำต้นสูง 1-2 เมตร ดอกอยู่รวมกันเป็นกระจุกเป็นกลุ่มช่อดอกย่อย มีรูปร่างกลมรีสีน้ำตาลเข้ม แต่ช่อดอกย่อยรวมกันเป็นกลุ่มช่อดอกใหญ่ ใบประดับช่อดอกมีขนาดใหญ่ ยาวกว่าความยาวของช่อดอกเห็นได้ชัดเจน เท่าที่พบยังไม่มีการปลูกกษณิดนี้ แต่ชาวบ้านจะไปตัดต้นมาตามหนองบึงริมคู และที่ลุ่มต่างๆ ที่กักขังอยู่เองตามธรรมชาติพบขึ้นได้ทั่วไปในแทบทุกภาค แถบภาคตะวันออกเฉียงเหนือเป็นเขตที่นำกษณิดนี้มาใช้ทำเสื่อมากกว่าที่อื่นชาวบ้านเรียกกันว่า “เสื่อ” ใช้ทอเป็นเสื่อหยาบๆราคาไม่แพงนักได้แก่ ที่อุบลราชธานี ขอนแก่น มหาสารคาม กาฬสินธุ์ สกลนคร หนองคาย ร้อยเอ็ด เป็นต้น

2.2.2.5 กกลังกา มีชื่อทางวิทยาศาสตร์ว่า *Cyperus digitatus* Roxb. ไม่มีการปลูกแต่ขึ้นเองตามธรรมชาติ ลำต้นค่อนข้างตรง กลุ่มช่อดอกย่อยมีลักษณะเรียงกัน เป็นพู่คล้ายแปรงล้างขวดอยู่รวมกัน บานกระจายเป็นช่อดอกใหญ่ ใบประดับช่อดอกยาวกว่าความยาวของช่อดอก บางท้องถิ่นนำมาใช้ทอเสื่อ เช่น สกลนคร ขอนแก่น กาฬสินธุ์ เป็นต้น

2.2.2.6 กกกลม มีชื่อทางวิทยาศาสตร์ว่า *Cyperus legetiformis* ลักษณะต้นกลม เกิดในที่ชุ่มแฉะ ใช้ทอเสื่อหรือสานเสื่อ

2.2.3 การปลูกกก

2.2.3.1 การขยายพันธุ์

การขยายพันธุ์มักจะขยายจากเหง้าหรือหัวซึ่งเป็นส่วนของลำต้นใต้ดิน

2.2.3.2 ฤดูปลูก

การปลูกกอกจากอดีตมาจนถึงปัจจุบันยังเป็นการปลูกโดยอาศัยธรรมชาติปลูกได้เมื่อมีฝนตกตั้งแต่ต้นฤดูฝน ประมาณปลายเดือนเมษายนหรือต้นพฤษภาคม เป็นต้นไป ตลอดฤดูฝนคือประมาณเดือนพฤศจิกายน แต่ถ้าปลูกล่าเกินไปต้นจะไม่สูงเพราะกต้องการน้ำมาก ต้องรอให้งอกใหม่ในต้นฤดูฝนของปีต่อไป

2.2.3.3 การเตรียมดิน

ขั้นตอนการเตรียมดินจะคล้ายคลึงกับการทำนาข้าว การเตรียมดินให้ดีมีมากน้อยเพียงใดนั้น ขึ้นอยู่กับสภาพของดินและฝนฟ้าอากาศ โดยทั่วไปจะไถ 2 ครั้ง โดยการไถตะ ไถแปร คราดหญ้า เก็บหญ้าและวัชพืชต่าง ๆ ออกให้หมด ในบางแห่งเป็นดินทรายอาจทำการไถเพียงครั้งเดียว

การเตรียมดินที่ดีจะทำการไถในขณะที่ดินยังชื้นๆ ไม่มีน้ำขังและ และควรพิจารณาถึงที่ลุ่มและที่ดอนด้วยโดยขณะที่ทำการไถนั้นก็พลิกขี้ไถจากที่ดอนเข้าหาที่ลุ่มเพื่อช่วยปรับระดับพื้นที่ให้เสมอกัน หลังจากนั้นตากดินทิ้งไว้ประมาณ 5-10 วัน เพื่อให้ดินได้รับออกซิเจน และให้วัชพืชที่สามารถงอกในดินแห้งงอกเป็นต้นอ่อนก่อนแล้วจึงทำการไถแปรและไถคราดหรือใช้ลูกทูปตีจะช่วยทำลายวัชพืชที่งอกมาเป็นต้นอ่อนได้ ทำการคราดหญ้าเก็บหญ้าและวัชพืชต่างๆ ออกให้หมด การเตรียมดินที่ดีจะช่วยลดปัญหาและค่าใช้จ่ายในการกำจัดวัชพืชซึ่งเป็นปัจจัยที่สำคัญอย่างหนึ่งในการทำนา กกถ้ามีหญ้าเหลืออยู่เหง้ากอกอาจตายได้ไม่สามารถงอกใหม่และเจริญเติบโตในฤดูถัดไปได้

การเตรียมดินปลูกหลังจากคราดหญ้าแล้วควรใช้ปุ๋ยเคมีหรือปุ๋ยคอกรองพื้นบางแห่งใช้ปุ๋ยกากน้ำปลาประมาณ 300 - 500 กก./ไร่

2.2.3.4 การดูแลรักษา

โดยทั่วไปเกษตรกรนิยมปลูกกกกันประมาณรายละ 1 - 2 ไร่ หลังจากเตรียมดินเรียบร้อยแล้วจึงเริ่มดำนา กก เกษตรกรใช้ส่วนหัวหรือเหง้ากอกซึ่งเป็นลำต้นใต้ดินมาตัดต้นส่วนบนออกให้เหลือยาวประมาณ 50 ซม. แล้วแบ่งเหง้าออกเป็นส่วน ส่วนละประมาณ 2 - 3 เหง้า เรียกว่า 1 ปัก หัวกกเหล่านี้อาจรื้อมาจากแปลงเก่าหรือซื้อมาเป็นกำ ๆ ละ 2 - 5 บาท กำหนึ่งมีประมาณ 50 ปัก เวลาค่าใช้จ่ายระยะปลูกประมาณ 1 คืบ หรือ 20 ซม. ดังนั้น 1 ไร่จะใช้หัวกกประมาณ 800 กำหรือ 40,000 ปัก เมื่อปลูกเสร็จแล้วให้น้ำเข้าแปลงให้ท่วมหัวกก แต่อย่าให้ท่วมยอดของลำต้น ต้นกกจะค่อย ๆ หมั่นดูแลกำจัดวัชพืชในช่วงที่ต้นกกยังไม่สูงเต็มที่ กกจะเติบโตแตกกอมาชนกันในที่สุด โดยทั่วไปกกจะชอบ

ระดับน้ำลึกประมาณ 20 ซม. ถ้าลึกมากกจะโตช้า ถ้าน้ำน้อยหญ้าจะงอกในปีหนึ่งจะให้ปุ๋ยประมาณ 2 - 3 ครั้ง ครั้งที่ 1 และ 2 ใส่ปุ๋ยอินทรีย์เช่นปุ๋ยคอกน้ำปลาหรือใส่ปุ๋ยเคมีสูตรทั่ว ๆ ไป เช่น ปุ๋ยนา แต่ครั้งที่ 3 นิยมให้ปุ๋ยในโตรเจนก่อนเก็บเกี่ยวจะทำให้ต้นกกยาวอวบและอ่อนนุ่ม มีคุณภาพดีเหมาะต่อการทอเสื่อ ไม่ควรให้ปุ๋ยในโตรเจนในระยะแรก เพราะจะทำให้ให้ต้นกกยาวอ่อนและลุ่มง่ายซึ่งจะเน่าเสีย ถ้าตัดไม่ทัน เมื่อกกมีอายุมากขึ้น จำนวนเหง้าหรือต้นจะเจริญเบียดกันมากขึ้นทำให้กกไม่สมบูรณ์ ดังนั้นกที่ปลูกกันทางภาคตะวันออกเฉียงนิยมถอนล้างแปลงเพื่อปลูกใหม่หรือปลูกพืชอื่นหมุนเวียนเสีย ที่หนึ่ง แต่บางครั้งพบว่าแปลงกบางแปลงมีอายุ 10 - 20 ปี ก็ยังสามารถให้ผลผลิตได้พอใช้ตลอดปี สำหรับกยูนนานที่จังหวัด เชียงรายนั้นนิยมปลูกใหม่กันทุกปี ปีละ 1 - 2 ครั้ง และตัดได้ 2 ครั้ง/ปี

ชนิดของกที่ใช้ทอเสื่อในอำเภอบ้านสร้าง จังหวัดปราจีนบุรี เป็นกกลาง กกกระจูด หรือกสามเหลี่ยม

2.3 การผลิตเสื่อกก

ชูดิมา กิจพงษ์, (2540, หน้า 14-36) กล่าวว่า โดยทั่วไปการผลิตเสื่อกกมีรูปแบบของเครื่องมือที่ใช้ในการทอเสื่อ เรียกว่า หูก หรือ กี่ มี 2 แบบ คือ แบบตั้งพิง และหูกแบบนอน สำหรับหูกแบบตั้งพิง นิยมใช้ในท้องถิ่นจังหวัดปราจีนบุรี และบางส่วนในจังหวัดชลบุรี ส่วนหูกแบบนอนมีใช้ทั่วไปในจังหวัดชลบุรี

2.3.1 อุปกรณ์การทอเสื่อ

อุปกรณ์ในการทอเสื่อจำแนกได้ 2 ประเภท คือ อุปกรณ์เกี่ยวกับการเตรียมวัตถุดิบ และอุปกรณ์เกี่ยวกับการทอเสื่อและแต่งเสื่อ

2.3.1.1 อุปกรณ์ในการเตรียมวัตถุดิบ ประกอบด้วย

- 1) มีดตัดกก ใช้ตัดหรือเกี่ยวกกจากนา มีรูปลักษณะคล้ายเกี่ยวเกี่ยวข้าวของภาคกลาง แต่เล็กกว่าและปลายตัด
- 2) มีดจักกก มีขนาดเล็กพอเหมาะมือ ปลายแหลมและต้องคมมาก ใช้จักและลอกไส้กกให้ได้ผิวกกเป็นเส้น โดยใช้ปลายแหลมกรีดผ่ากกให้เป็นเส้นและปาดไส้กกออกให้เหลือเพียงผิวกก ส่วนมากชาวบ้านอาจใช้ใบเสื่อที่ไม่ใช้แล้วนำมาตัดปลายเฉียงแหลมใส่ด้ามแล้วลับให้คมก็ใช้ได้

3) เครื่องกรีดเส้นปอ ใช้สำหรับกรีดเส้นปอให้เป็นเส้นเล็ก ๆ เพื่อนำไปตีเกลียวให้เป็นเส้นเอ็นของเสือ เท้าที่พบชาวบ้านบางคนใช้ตะปูเล็กตอกลงบนไม้ให้เป็นซี่ฟันประมาณ 7-10 ซี่ห่างประมาณซี่ละ 18 นิ้ว เมื่อจะใช้กรีดปอ ก็กดเส้นปอลงตรงฟันแล้วดึงปอออกจากฟัน ก็จะได้เส้นปอเป็นเส้นเล็ก ๆ

4) ไนปั่นปอ ใช้สำหรับตีควมเส้นที่กรีดแล้วใช้เป็นเส้นเอ็นยืนของเสือ แต่เดิมใช้ในกระตูก ซึ่งต้องอาศัยความเคยชินจึงจะปั่นปอได้ ปัจจุบันใช้ตีบด้วยเท้า ซึ่งช่วยปั่นปอได้ง่ายขึ้น

5) ระวังพัดปอ มีลักษณะคล้ายระวิงปั่นด้าย ใช้สำหรับถ่ายปอออกจากกลุ่มปอซึ่งปั่นไว้แล้วเพื่อเตรียมจึงเอ็นเข้ากับทุกทอเสือ กระบวนการจึงเอ็นชาวบ้านบางถิ่นเรียกว่า ลากเอ็น

2.3.1.2 อุปกรณ์เกี่ยวกับการทอเสือ ประกอบด้วย

1) พืม เป็นเครื่องมือที่ใช้ในการกระทบเส้นกกให้แน่น มีความยาวเท่าขนาดของเสือ ซึ่งมีหลายขนาด ตั้งแต่พืมขนาด 12 นิ้ว สำหรับทอเสื่อกระเป่า และขนาด 5 – 10 คืบ แบ่งเป็นพืมสองชั้นกับพืมชั้นเดียว ถ้าพืมสองชั้นช่วงฟันจะเล็กกว่าพืมชั้นเดียว เมื่อใช้ทอแล้วจะมีลายเสือแตกต่างกัน พืมที่ใช้ทอเสื่อนั้นทำจากไม้ไผ่แก่ กรอบพืมทำด้วยไม้จริง ส่วนพืมทอเสื่ออื่นทำด้วยไม้ประคูดู

2) ไม้ส่งกกหรือไม้พุ่งกก ทำหน้าที่ส่งพุ่งกกสอดเข้าไประหว่างเอ็น มีลักษณะกลมเล็กขนาดนิ้วก้อย ยาวตามขนาดของพืมปลายเรียวย ตรงปลายทำเป็นเดือนยาวคล้ายปากกาสำหรับฟันเส้นกก บางบ้านอาจใช้โลหะต่อปลายไม้ยาวครึ่งนิ้ว และครอบอัดด้วยโลหะอีกครั้งให้ดูเรียบร้อย

3) ไม้ขัดเอ็น ใช้สำหรับขัดเอ็นหัว-ท้ายของเส้นเอ็นยืนเพื่อให้เส้นเอ็นแต่ละเส้นแยกจากกันช่วยให้เอ็นดึงคงที่ไม่รวน โดยทั่วไปใช้ไม้จริงหรือไม้ไผ่ก็ได้ทำเป็นแผ่นบาง กว้างประมาณ 2 เซนติเมตร จำนวน 2-4 อัน ถ้าใช้ 2 อัน คือขัดหัวเสือ 1 อัน ปลายเสือ 1 อัน ถ้าจำนวน 4 อัน คือใช้หัวเสือ 2 อัน ปลายเสือ 2 อัน จะช่วยให้เอ็นตึงอยู่กับที่มากขึ้น

4) ไม้รองเอ็น ใช้รองเอ็นเมื่อจึงเอ็นเสร็จแล้ว เพื่อช่วยให้เอ็นตึง ใช้รองเอ็นห่างจากแนวกระทบพืมประมาณ 60-70 เมตร เมื่อทอเสื่อได้คืบหน้าไปต้องเลื่อนไม้รองเอ็นห่างออกไปเป็นลำดับ นอกจากนี้ไม้รองเอ็นยังช่วยให้กระทบพืมได้แน่นขึ้น

5) ไม้ค้ำ 4 อัน หรือ ตุ๊กตา ใช้สำหรับรองรับไม้จึงเอ็น เพื่อให้ระดับของเอ็นสูงจากพื้น โดยปกติมักจะกระระยะตามขนาดของคนพุ่งกก

6) ไม้หลัก 4 อัน สำหรับฝังลงดินเพื่อเป็นหลักยึด ไม้จึงเอ็นให้ตึง และตรงกับที่หลักนี้จะปักตายใต้ถุนบ้าน หากบ้านไหนทอบนเรือนอาจใช้เสาเรือนแทนได้

7) ไม้ชิงเอ็น 2 อัน ใช้สำหรับชิงเอ็นทอเสื้อทั้งหัวและปลายเสื้อ มีลักษณะเป็น ไม้กลมจะใช้ไม้ไผ่ก็ได้ เส้นผ่าศูนย์กลางประมาณ 3-4 นิ้ว ยาวประมาณ 2 เมตร มีขนาดความยาวกว่าฟืม เล็กน้อย

8) ไม้คาน 2 อัน ใช้สำหรับผูกติดกับหลักหรือเสาเรือน เพื่อใช้เป็นส่วนช่วยยึด ไม้ชิงเอ็นให้เอ็นตึงสม่ำเสมอ ถ้าไม่มีไม้ชิงเอ็นอาจเอ็นได้

9) ไม้คัดเส้นลอย จะใช้ไม้อะไรก็ได้ให้ยาวกว่าความกว้างของเสื้อเล็กน้อย สำหรับขัดเอ็นเส้นริมสุดทั้งสองข้างให้ลอย เพื่อสะดวกในการเม้มริมเสื้อ หากไม่ใช่เสื้อเม้มริมไม่ต้อง ใช้อุปกรณ์นี้

10) เชือก ใช้เชือกปอหรือเชือกไนลอนหรือเชือกมะนิลา ขนาดประมาณ เส้นผ่าศูนย์กลาง 1 เซนติเมตร สำหรับผูกไม้ชิงเอ็นกับคาน และผูกคานเข้ากับหลักเพื่อให้เอ็นตึง

11) น้ำมัน ใช้น้ำมันจากพืช น้ำมันจากสัตว์ หรือเทียน สำหรับรูดเอ็นเพื่อไม่ให้ ฝืดและเบาแรงในการทอฟืม

12) น้ำ ใช้ชุบปลายเส้นกกเพื่อให้นิ่ม สะดวกในการพันไม้ฟุ้งกก ถ้าเป็นเสื้อเม้ม ริมจะทำให้ริมเรียบร้อย

13) มีดเล็กคม ๆ สำหรับตัดริมเสื้อส่วนที่เม้นแล้วให้ชิดผืนเสื้อ

14) หินขัดเสื้อ ใช้สำหรับขัดเงาแต่งเสื้อให้เงาขึ้น หินที่ใช้ควรมีน้ำหนักและผิว เรียบมัน

15) อุปกรณ์ในการย้อมสีกก เช่น เตา ปีบ

2.3.2 วิธีการผลิต

หลังจากการตัดกกสดมาแล้ว นำมาแปรรูปตามขั้นตอนต่าง ๆ ดังนี้

2.3.2.1 การคัดเลือกกก เพื่อให้ได้ต้นกกที่มีความยาวใกล้เคียงกัน ทำการคัดเลือก ความยาวต้นกกก่อนการจักกก โดยรวมยอดกมัดหรือกำไว้ หรือสลัดอีกปลายหนึ่งต้นกกที่สั้นกว่าจะ หลุดจากกำ ทำการรวบต้นกกที่ร่วงไปลงใหม่โดยวิธีเดียวกันจนหมดก็จะ ได้กกที่มีความยาวใกล้เคียง กันตามลำดับ จากนั้นเก็บกกเหล่านี้รอการจักซึ่งจะต้องให้ความชุ่มชื้นอยู่เสมอ ถ้ามีเวลาควรจักกก หลังจากตัดมาทันที กกสดมักจะจักง่ายและได้เส้นกกที่มีคุณภาพดี

2.3.2.2 การจักกก ใช้มีดจักกกมีลักษณะมีมีดปลายแหลมมีขนาดเล็ก ผ่าต้นกก ออกเป็นเสี้ยวๆ ให้มีขนาดที่เท่ากัน แล้วขูดเอาไส้ในของกกออก ที่จังหวัดจันทบุรี จักกกสดได้ประมาณ

30 กิโลกรัม/คน/วัน ค่าจ้างกิโลกรัมละ 1 บาท กกสดที่จักแล้ว 4-5 กิโลกรัม จะตากแห้งได้ประมาณ 1 กิโลกรัม

2.3.2.3 การตาก นำเส้นกกที่ตากแล้วมาตากให้แห้ง โดยแผ่เส้นกกบางๆ ไว้บนพื้นดิน และหมั่นพลิกวันละ 2-3 ครั้ง ตากติดกันวันละ 3-5 วันจนกกแห้งสนิทซึ่งสังเกตได้จากเส้นกกเปลี่ยนเป็นสีขาวนวล ไม่มีสีเขียวปน เส้นกกจะม้วนตัวเอาผิวด้านนอกออก ทำให้ดูเป็นมันเรียบสวยงาม กกที่แห้งสนิทจะเก็บไว้ได้นานไม่มีเชื้อราขึ้น

2.3.2.4 การย้อมสี เริ่มจากแช่เส้นกกที่จะย้อมไว้ในน้ำเย็นก่อนประมาณ 1-3 ชั่วโมง ต้มน้ำให้ร้อนจัด ใส่สีที่ซังไว้ตามจำนวนที่ต้องการลงไปจนให้สีละลายเท่ากัน ต้มต่อไปจนน้ำสีเดือด ใช้ น้ำส้มสายชูหรือเกลือก็ได้ผสมลงไป ในน้ำย้อมเล็กน้อย กวนให้เข้ากันดีจึงใส่เส้นกกลงในน้ำย้อม คอย กลับเส้นกกไปมาบ่อยๆ ประมาณ 5/ครั้งเพื่อให้สีติดเส้นกกเสมอกันไม่ค้างแล้วปล่อยให้ในน้ำเดือดอีกครั้ง หนึ่ง ใช้เวลาย้อมประมาณ 30 นาที เมื่อเห็นว่าสีสวยดีแล้วจึงเอากกออกมาจากภาชนะที่ย้อม แล้วใช้น้ำเย็นล้างเส้นกกหลายๆ ครั้ง นำไปตากแดดให้แห้งสนิท อัตราส่วนผสมสีเพื่อให้ได้สีต่างๆ สำหรับย้อมเส้นกก

2.3.2.5 การทอ เครื่องมือที่ใช้ในการทอที่สำคัญได้แก่ ฝีม ไม้พุ่ง ไม้จักรมเสื่อ ไม้รองปอ ไม้นั่งสำหรับทอเสื่อ บางท้องถิ่นอาจวางกี่แบบทอขนานกับพื้นดิน เช่น ที่จังหวัดจันทบุรีแต่บางแห่งอาจวางกี่เพื่อทอแบบตั้ง เช่น ที่จังหวัดปราจีนบุรี นครนายก ชัยนาท เชียงราย เป็นต้น

2.4 แนวคิดเกี่ยวกับกลุ่มและเครือข่าย

2.4.1 ความหมายของกลุ่ม

นักวิชาการหลายท่านได้ให้ตามความหมายของกลุ่ม และกลุ่มคน ไว้ดังนี้

กลุ่ม ประกอบด้วยบุคคลตั้งแต่สองคนขึ้นไปมารวมกันมีการพึ่งพาอาศัย และมีปฏิสัมพันธ์ต่อกัน มีผลประโยชน์ร่วมกัน มีความพึงพอใจ มีการยอมรับและเคารพในความคิดเห็นซึ่งกันและกัน มีความรู้สึกว่าเป็นส่วนหนึ่งของกลุ่ม (Kemp, 1997)

กลุ่ม (Group) คือ การรวมตัวของคนสองคนขึ้นไปที่มีสมาชิกมีปฏิสัมพันธ์ต่อกันและมีวัตถุประสงค์เพื่อการดำเนินงานอย่างใดอย่างหนึ่งร่วมกัน ทำให้เกิดกลุ่มที่มีลักษณะที่เป็นกลุ่มงาน เรียกว่า กลุ่มที่เป็นทางการ (formal group) ซึ่งมีลักษณะการรวมตัวของบุคคลที่แตกต่างไปจากการรวมตัวของกลุ่มโดยทั่วไปอื่นๆ (Alderfer, 1987)

กลุ่ม ความหมายของงานพัฒนาชุมชน หมายถึง มวลชนที่คิดได้รวมกันได้ ตั้งแต่ 2 คนขึ้นไป และมารวมกัน เพื่อดำเนินการอย่างใดอย่างหนึ่ง เมื่อรวมกันแล้วในที่สุดก็จะเกิดพลังขึ้น (พัฒนาบุญรัตน์พันธุ์, 2517, หน้า 148)

กลุ่ม หมายถึง การรวมพลังของคนจำนวนหนึ่งเพื่อแก้ไขปัญหาที่ประสบอยู่หรือร่วมกันกระทำสิ่งใดสิ่งหนึ่ง (หรือหลายสิ่ง) เพื่อให้ได้รับประโยชน์ตามที่ตน (และกลุ่มของตน) ปรารถนา (จิตติ มงคลชัยอรัญญา, ม.ป.ป., หน้า 1)

จากความหมายที่นักวิชาการหลายท่านได้ให้ความหมายไว้แล้วนั้น สรุปได้ว่า กลุ่มมีองค์ประกอบพื้นฐานร่วมกัน คือ กลุ่มประกอบด้วยบุคคลตั้งแต่สองคนขึ้นไป โดยบุคคลเหล่านี้มีการติดต่อสื่อสารกัน มีการกระทำโต้ตอบกันทางสังคม และต้องมีการพึ่งพาอาศัยซึ่งกันและกัน และสิ่งสำคัญคือ มีวัตถุประสงค์ มีความสนใจ และมีเป้าหมายร่วมกัน เพื่อดำเนินงานอย่างใดอย่างหนึ่งให้ได้รับประโยชน์ตามที่ตนและกลุ่มต้องการหรือเพื่อให้รู้สึกว่าเป็นส่วนหนึ่งหรือเป็นสมาชิกของกลุ่มนั้น

2.4.2 การเกิดขึ้นของกลุ่ม

มนุษย์กลุ่มใด ๆ ก็ตามในสังคม โดยทั่วไปมารวมกันเป็นกลุ่ม เพราะรู้ว่า กลุ่มจะสนองความต้องการบางอย่างหรือหลายอย่างให้แก่เขาได้ มีจุดเริ่มต้นมาจากจุดใดจุดหนึ่งภายในระยะเวลานั้น และการเกิดขึ้นของกลุ่ม (Group Formation) กำหนดวัดได้ด้วยสถานการณ์หรือเงื่อนไขที่จะชี้เฉพาะเจาะจงลงไปได้ว่า ทำไมจึงเกิดหรือสร้างกลุ่มขึ้น ซึ่งสามารถสรุปได้ 8 ประการ คือ

2.4.2.1 กลุ่มเกิดขึ้นหรือถูกสร้างขึ้นโดยเจตนา เพื่อให้บรรลุวัตถุประสงค์ เช่น กลุ่มพัฒนา กลุ่มอาชีพ กลุ่มรวมพลังต่าง ๆ ซึ่งปัจเจกบุคคลหรือกลุ่มคน กระตุ้น เร่งเร้า ยั่วยุ ให้เกิดขึ้น เพื่อกระทำการอย่างใดอย่างหนึ่งหรือหลายอย่าง กลุ่มในระดับใหญ่ขึ้น เช่น กลุ่มอาเซียน โอเปก องค์การตลาดโลก ฯลฯ

2.4.2.2 กลุ่มเกิดขึ้นในธรรมชาติ โดยบุคคลเข้ามามีส่วนร่วมในกลุ่มด้วยตนเองตามธรรมชาติ เช่น กลุ่มครอบครัว กลุ่มเพื่อนบ้าน กลุ่มลงแขกช่วยงานต่างๆ กลุ่มอาชีพทางการเกษตร เป็นต้น

2.4.2.3 กลุ่มเกิดขึ้นโดยบังเอิญ เป็นการรวมตัวของปัจเจกบุคคลกลายเป็นกลุ่ม เพราะบุคคลได้รับการปฏิบัติในทางเดียวกันจากบุคคลอื่น จึงมารวมกลุ่มกันโดยไม่เจตนาเพื่อการแก้ไขปัญหาที่ประสบในเรื่องเดียวกัน หรือ เพื่อการพูดคุยในเรื่องเดียวกัน ทำงานด้วยกัน เป็นต้น

2.4.2.4 บุคคลถูกชักชวนเข้ากลุ่ม โดยสมาชิกที่รวมตัวกันอยู่แล้วชักชวนหรือดึงบุคคลเข้าร่วมกลุ่มเพราะคาดว่าทำให้เขามาเกี่ยวข้องกับจะทำให้ได้รับผลดี

2.4.2.5 บุคคลมาเข้ากลุ่มโดยเจตนา การที่บุคคลเจตนามาเข้ากลุ่มเพราะรู้สึกว่าจะช่วยให้อุปสรรคบรรลุถึงความสำเร็จตามจุดมุ่งหมายง่ายขึ้นและมีผลคุ้มค่า โดยที่ความต้องการของบุคคลและของกลุ่มมีความสอดคล้องตรงกัน

2.4.2.6 กิจกรรมดึงดูดความสนใจ การที่บุคคลเข้าร่วมเป็นสมาชิก เพราะกิจกรรมดึงดูดความสนใจ

2.4.2.7 บุคคลเข้าร่วมกลุ่มด้วยความสมัครใจ การที่บุคคลเข้าร่วมกลุ่มเพราะมีความพึงพอใจที่จะได้มีปฏิสัมพันธ์กับสมาชิกคนอื่นๆ ในกลุ่ม

2.4.2.8 บุคคลเข้าร่วมกลุ่มเพื่อจุดประสงค์ทางอ้อม การที่บุคคลเข้าร่วมกลุ่ม เพื่อหวังผลในการติดต่อธุรกิจ เช่น เข้าร่วมกลุ่มอาหารเย็น ซึ่งเขาไม่ได้มีจุดมุ่งหมายทางสังคม เป็นต้น

สรุปได้ว่า บุคคลและกลุ่มมีความสัมพันธ์กันอย่างลึกซึ้ง กลุ่มเกิดขึ้นโดยที่บุคคลนั่นเองเป็นผู้สร้างขึ้นและขยายสมาชิกของกลุ่มออกไปให้กว้างขวางมากขึ้นตามที่กลุ่มต้องการ ไม่ว่าจะเกิดโดยบังเอิญ โดยเจตนาตามธรรมชาติหรือการจัดตั้งขึ้นก็ตาม กลุ่มได้มีความสำคัญและมีอิทธิพลต่อบุคคลแต่ละคนอย่างมาก นอกจากกลุ่มจะมีเป้าหมายและวัตถุประสงค์ของกลุ่มแล้ว กลุ่มยังมีความสำคัญในการสร้างบุคลิกภาพ ลักษณะนิสัยของบุคคลที่เป็นสมาชิกในด้านความเข้าใจ ความรู้สึก และการปฏิบัติพื้นฐานของบุคคลนั้นๆ ด้วย

2.4.3 รูปแบบของกลุ่ม

ในองค์การชุมชน สังคม ประกอบด้วยกลุ่มต่าง ๆ มากมาย แต่ที่สำคัญ คือ กลุ่มที่เป็นทางการและไม่เป็นทางการ (วิกิตำนา คุปตานนท์, 2551, หน้า 224-225)

2.4.3.1 กลุ่มที่เป็นทางการ (Formal group) คือ กลุ่มที่สมาชิกรวมตัวกันโดยองค์การ กำหนดบทบาทหน้าที่อย่างเฉพาะเจาะจง เพื่อให้บรรลุเป้าหมายขององค์การ ได้แก่ กลุ่มงาน (Task group) และกลุ่มการบังคับบัญชา (Command group)

2.4.3.2 กลุ่มที่ไม่เป็นทางการ (Informal group) เกิดขึ้นจากการรวมตัวของสมาชิกโดยองค์การมิได้กำหนดบทบาทหน้าที่ใด ๆ ให้กับสมาชิกของกลุ่ม ได้แก่ กลุ่มเพื่อน หรือกลุ่มที่มีผลประโยชน์ร่วมกัน

2.4.4 การรวมกลุ่มคนในชุมชน

การรวมกลุ่มคนในชุมชน เป็นวิธีการหนึ่งที่จะช่วยให้ชาวชนบทอยู่รอดได้ โดยชุมชนอาจจะรวมตัวกันทำกิจกรรมใด ๆ ตามความต้องการและวัตถุประสงค์ของคน ในด้านการสร้างความเข้มแข็งของชุมชนการรวมกลุ่มอาจมีได้เป็นเป้าหมายในตัวเอง แต่การรวมกลุ่มเป็นกิจกรรมที่เอื้อให้ชุมชนท้องถิ่นเกิดความเข้มแข็ง และยังทำให้เกิดความเชื่อมั่นและภาคภูมิใจในความเป็นชุมชนของตนเองสามารถนำไปสู่ความแข็งแกร่งของระบบเศรษฐกิจ สังคม การเมืองของชุมชนโดยรวมปัจจัยที่ทำให้เกิดการรวมกลุ่มของบุคคลในชุมชน จำแนกได้ 4 ประการ (วิไลวงศ์ กฤษณะภุมิตี และคนอื่น ๆ, 2539, หน้า 24-27)

2.4.4.1 ปัจจัยด้านเศรษฐกิจ

บุคคลจะเข้าร่วมเป็นกลุ่มเมื่อพิจารณาว่า กลุ่มสามารถให้ประโยชน์ทางเศรษฐกิจแก่ตนได้ เช่น การได้รับทุนกู้ยืมในการประกอบอาชีพ การเพิ่มพูนความรู้ในการประกอบอาชีพ เป็นต้น

2.4.4.2 ปัจจัยด้านสังคม

การรวมกลุ่มเป็นการตอบสนองความต้องการด้านสังคมของบุคคล เช่น ความต้องการได้รับการยอมรับ ต้องการความรัก ความผูกพันทางจิตใจ เป็นต้น

2.4.4.3 ปัจจัยด้านเทคโนโลยี

เทคโนโลยีมีผลกระทบต่อชีวิตความเป็นอยู่ และการติดต่อสัมพันธ์ระหว่างคนในสังคมเป็นอย่างยิ่ง เช่นเทคโนโลยีด้านการเกษตรซึ่งมีการพัฒนาการใหม่ ๆ ที่เกษตรกรจะต้องแสวงหาความรู้ในเทคโนโลยีนั้น ๆ ประกอบกับหน่วยงานของรัฐมักให้บริการการอบรมถ่ายทอดเทคโนโลยีเป็นหมู่คณะ ดังนั้น การรวมกลุ่มของเกษตรกรจึงเอื้อต่อการถ่ายทอดเทคโนโลยีง่ายขึ้น และยังทำให้เกิดการยอมรับเทคโนโลยีใหม่ ๆ ได้ง่ายขึ้น

2.4.4.4 ปัจจัยด้านชีวภาพและจิตวิทยา

บุคคลต้องการสนองตอบความต้องการต่าง ๆ จากเพื่อนและกลุ่ม เพื่อให้เกิดความอบอุ่นทางจิตใจ โดยการพบปะสนทนากับผู้ที่ตนพอใจ ถูกใจหรือเป็นผู้ที่มีความสนใจคล้ายกัน หรือรวมกลุ่มเพื่อให้เกิดความมั่นคงปลอดภัย มีสวัสดิการ อันเป็นผลเนื่องมาจากความวิตกกังวล และความกลัวของบุคคล

2.4.5 แนวทางการทำงานเป็นกลุ่ม

การทำงานเป็นกลุ่มให้มีประสิทธิภาพ จำเป็นต้องอาศัยปัจจัยที่เป็นองค์ประกอบสำคัญ เพื่อเป็นแนวทางในการทำงาน (ทิสนา แคมมณี, 2545, หน้า 10) กล่าวถึงองค์ประกอบที่สำคัญในการทำงานเป็นกลุ่ม ดังนี้

2.4.5.1 การมีเป้าหมายร่วมกัน กล่าวคือ บุคคลที่มาร่วมกันนั้นจะต้องมีวัตถุประสงค์ในการมาร่วมกัน ก็จะต้องมีการรับรู้และเข้าใจในเป้าหมายร่วมกันว่า จะทำอะไรให้เป็นผลสำเร็จ

2.4.5.2 การมีส่วนร่วมในการดำเนินงาน กล่าวคือ บุคคลที่มาร่วมกันต้องมีบทบาทหน้าที่ในการดำเนินงานเพื่อให้กลุ่มบรรลุเป้าหมายในลักษณะใดลักษณะหนึ่ง

2.4.5.3 การติดต่อสื่อสารกันในกลุ่ม กล่าวคือ บุคคลร่วมนั้นจะต้องมีการสื่อสารความหมายกัน เพื่อช่วยให้เกิดความเข้าใจในการทำงานร่วมกัน

2.4.5.4 การประสานงานกันในกลุ่ม กล่าวคือ กลุ่มจำเป็นต้องมีระบบการประสานงานเพื่อให้งานของกลุ่มสำเร็จ

2.4.5.5 การตัดสินใจร่วมกัน กล่าวคือ บุคคลที่ร่วมกลุ่มต้องมีโอกาสตัดสินใจในงานที่ทำร่วมกันในระดับใดระดับหนึ่ง

2.4.5.6 การมีผลประโยชน์ร่วมกัน กล่าวคือ สมาชิกกลุ่มต้องมีโอกาสได้รับการจัดสรรผลตอบแทนที่กลุ่มได้รับจากการทำงานร่วมกัน

การที่บุคคลจะมาร่วมกลุ่ม เพื่อปฏิบัติงานอย่างใดอย่างหนึ่ง โดยมีเป้าหมายร่วมกัน สมาชิกทุกคนในกลุ่มจะต้องมีบทบาท มีส่วนร่วมในการช่วยดำเนินงานของกลุ่ม มีการติดต่อสื่อสาร การประสานงาน และการตัดสินใจร่วมกัน เพื่อให้งานบรรลุผลสำเร็จตามเป้าหมาย เพื่อประโยชน์ร่วมกันของกลุ่ม ทั้งหมดดังกล่าวนี้ถือเป็นแนวทางการทำงานที่สำคัญอย่างยิ่งของกลุ่ม

2.4.6 องค์ประกอบที่สำคัญในการทำงานเป็นกลุ่ม

การทำงานเป็นกลุ่มหรือเป็นทีมของกลุ่มใดกลุ่มหนึ่งจะมีประสิทธิภาพมากน้อยเพียงใดขึ้นอยู่กับความเหมาะสมและความสมบูรณ์ของปัจจัยต่าง ๆ เช่น ความเข้าใจในจุดมุ่งหมายของการทำงาน บทบาทของผู้ร่วมกลุ่มในการทำงาน การสื่อความหมาย การประสานงาน และการจัดสรรผลประโยชน์ร่วมกัน เป็นต้น ปัจจัยเหล่านี้ได้ถือว่าเป็นองค์ประกอบที่ส่งผลต่อการทำงานร่วมกัน

องค์ประกอบที่สำคัญนี้มีเป็นจำนวนมาก แต่องค์ประกอบที่ถือว่าเป็นหัวใจของการทำงานร่วมกัน มีดังนี้ (ทิสนา เขมมณี, 2545, หน้า 12-13)

2.4.6.1 องค์ประกอบด้านผู้นำกลุ่ม ผู้นำนับเป็นบุคคลที่สำคัญมากในการดำเนินงานของกลุ่ม กลุ่มใดขาดผู้นำก็ยากที่จะทำงานให้เป็นผลสำเร็จ เพราะขาดแกนกลางที่สำคัญจะเป็นฟันเฟืองในการช่วยดำเนินงาน หากกลุ่มใดมีผู้นำที่มีคุณสมบัติที่ดี รู้และเข้าใจบทบาทหน้าที่ของตน และมีทักษะในการปฏิบัติตามบทบาทหน้าที่นั้นแล้ว ก็นับได้ว่ากลุ่มนั้นมีแนวโน้มที่จะประสบความสำเร็จสูง โดยเฉพาะอย่างยิ่ง หากผู้นำนั้นมีลักษณะที่ดี และสามารถใช้อำนาจผู้นำได้เหมาะสมกับสถานการณ์แล้ว กลุ่มนั้นก็ย่อมบรรลุเป้าหมายได้อย่างราบรื่นและรวดเร็ว

2.4.6.2 องค์ประกอบด้านบทบาทสมาชิกกลุ่ม ในการทำงานเป็นกลุ่มใด ๆ ก็ตาม หากกลุ่มมีผู้นำที่ดีถึงแม้ว่าจะดีเพียงใดก็ตาม แต่ถ้าสมาชิกกลุ่มขาดความเข้าใจบทบาทหน้าที่ของตน และไม่ปฏิบัติตามบทบาทหน้าที่ของสมาชิกกลุ่มที่ดี กลุ่มนั้นจะทำงานให้บรรลุผลสำเร็จได้ยาก เพราะการทำงานเป็นกลุ่มต้องอาศัยความร่วมมือร่วมใจจากผู้ร่วมงานทุกคนเป็นสำคัญ ดังนั้นสมาชิกกลุ่มจึงเป็นองค์ประกอบที่สำคัญอีกประการหนึ่งที่จะช่วยให้การทำงานเป็นกลุ่มบรรลุเป้าหมาย หากสมาชิกกลุ่มทุกคนตระหนักในความสำคัญของตน และพยายามปฏิบัติตนในการทำงานในฐานะสมาชิกที่ดีของกลุ่ม การดำเนินงานของกลุ่มก็จะสามารถประสบความสำเร็จได้อย่างรวดเร็ว

2.4.6.3 องค์ประกอบด้วยกระบวนการทำงาน กลุ่มใดก็ตาม หากผู้นำที่ดี มีสมาชิกกลุ่มที่เข้าใจและช่วยกลุ่มตามบทบาทหน้าที่อย่างเต็มใจแล้ว กลุ่มนั้นก็จะมีแนวโน้มที่จะดำเนินไปได้ดีอย่างไรก็ตามถึงแม้จะดีสักเพียงใด แต่กระบวนการดำเนินงานไม่เหมาะสม ผลงานของกลุ่มก็อาจไม่ดีเท่าที่ควร ตัวอย่างง่าย ๆ เห็นกันทั่วไป เช่น กลุ่มที่ทำงานโดยขาดการวางแผนงานร่วมกัน ความไม่เข้าใจในแผนงานและขั้นตอนการทำงาน อาจเป็นสาเหตุทำให้การดำเนินงานของสมาชิกเป็นไปคนละทิศคนละทาง เป็นปัญหาต่อการบรรลุเป้าหมายของกลุ่ม อีกประการหนึ่งกระบวนการทำงานที่ไม่ดีพอ อาจก่อให้เกิดปัญหาระหว่างบุคคลขึ้นมา ทำให้สมาชิกในกลุ่มเกิดการแตกแยกกันได้ ดังนั้นกระบวนการทำงานจึงนับเป็นองค์ประกอบที่มีอิทธิพลต่อการการทำงานร่วมกัน กลุ่มใดมีความเข้าใจในกระบวนการทำงานที่ดี และสามารถปฏิบัติได้อย่างเหมาะสม กลุ่มนั้นก็มักจะประสบความสำเร็จในการทำงาน

องค์ประกอบทั้ง 3 ด้านดังกล่าวข้างต้นเป็นองค์ประกอบหลักในการทำงานของทุกกลุ่ม กลุ่มที่ทำงานเป็นทีมอาจเป็นกลุ่มที่ใหญ่หรือเล็กได้ไม่จำกัดขนาด หากกลุ่มใดมีผู้นำและสมาชิกที่ดีและมีกระบวนการทำงานที่ดี กลุ่มนั้นย่อมมีแนวโน้มที่จะประสบความสำเร็จสูง

2.4.7 ความสำคัญในการรวมกลุ่มของชุมชน

สถานการณ์ในปัจจุบัน คนส่วนใหญ่ของประเทศเป็นคนยากจนและคนด้อยโอกาสที่ยังประสบปัญหา มีความต้องการหรือความจำเป็น แต่ยังไม่ได้รับการตอบสนอง บุคคลเหล่านี้ได้พยายามรวมกลุ่ม เพื่อเพิ่มโอกาสอันอาจนำไปสู่การแก้ปัญหาของตนเองและชุมชนได้ ความสำคัญในการรวมกลุ่มของชุมชนมี 3 ประการ (จิตติ มงคลชัยอรัญญา, ม.ป.ป., หน้า 4) ดังนี้

ประการแรก คือ ทุกคนที่เข้าร่วม ต่างก็จะมีความรู้ความสามารถมากขึ้น ทั้งจากการแลกเปลี่ยนความรู้ ประสบการณ์ระหว่างกันและกัน และการได้ทำงานเพิ่มประสบการณ์ใหม่ร่วมกัน ความรู้ที่ได้นี้ อาจจะมีมากกว่าที่แต่ละคนมีมารวมกันก็ได้ เช่น เราจะพบว่าบางทีในที่ประชุมเรามากจะได้แนวคิดใหม่ ๆ เสมอ ที่ทุกคนในที่ประชุมอาจไม่เคยมีมาก่อน แต่ความคิดนี้จะไม่เกิดขึ้นเลย หากไม่มีการนำความคิดเห็นของแต่ละคนมาพูดคุย แลกเปลี่ยนอย่างเป็นระบบภายในกลุ่มของตน

ประการที่สอง คือ การเพิ่มโอกาสในการแก้ไขปัญหา โดยการใช้จ่ายของกลุ่ม เช่น คนๆ เดียวอาจมีเงินไม่มากพอที่จะลงทุน แต่หากมีกลุ่มออมทรัพย์ ซึ่งสมาชิกบางคนอาจจะยังไม่จำเป็นต้องใช้เงิน ก็จะเปิดโอกาสให้คนที่ต้องการ ใช้เงินสะสมทั้งของตนและเพื่อน ๆ (ที่ฝากไว้กับกลุ่ม) นำมาพัฒนาอาชีพของตนก่อน เมื่อทำแล้วก็ชำระเงินคืนเข้ากลุ่มพร้อมดอกเบี้ย ทำให้ทุนนั้นไม่สูญหายแต่อกเงย พร้อมทั้งจะเปิดโอกาสให้คนอื่นๆ ได้ใช้ประโยชน์ในภายหลัง

ประการที่สาม คือ อำนาจหรือพลัง (แฝง) ที่เกิดขึ้นจากการรวมตัวกัน ซึ่งอำนาจหรือพลังต่อรองนี้ จะไม่มีทางเกิดขึ้นได้หากต่างคนต่างอยู่ หรือไม่มีการรวมตัวที่เหนียวแน่นพอ พลังหรืออำนาจนี้อาจจะไม่ส่งผลแก่ตัวสมาชิกเหมือนกับผลที่ได้ใน 2 ประการแรก แต่จะมีผลประโยชน์ต่อสมาชิกทางอ้อม เพราะจะทำให้คนอื่นที่อยู่นอกกลุ่ม ไม่กล้าที่จะเอาใจเขามาเปรียบกลุ่ม หรือสมาชิก เช่น พ่อค้าเกรงใจกลุ่มเกษตรกรที่เข้มแข็ง สามารถสร้างพลังต่อรองกับพ่อค้าคนกลางได้

สรุปได้ว่า ความจำเป็นของการรวมกลุ่มเพื่อเปิดโอกาสให้กับบุคคล ได้พัฒนาตนเอง และเปิดโอกาสที่คนอื่นๆ จะมาเอาใจเขามาเปรียบเรา นอกจากนี้ ความสำคัญของการรวมกลุ่มยังสร้างกระบวนการทัศน หรือการเปิดมุมมองใหม่ ๆ ของผู้คนในสังคมที่มารวมกลุ่ม เพื่อแลกเปลี่ยนประสบการณ์ ทักษะการทำงาน การวางคนในสังคม และการสร้างความคิดที่จะทำให้สังคมอยู่ร่วมกันอย่างสันติมากขึ้น

2.4.8 แนวคิดเกี่ยวกับเครือข่าย

การรวมกันของคนในชุมชนเกิดเป็นเครือข่ายการเรียนรู้ในงานพัฒนาชุมชน โดยมีวัตถุประสงค์เพื่อแลกเปลี่ยนเรียนรู้เกี่ยวกับปัญหา และการแก้ไขปัญหาเพื่อการพัฒนาชุมชน ทำให้เกิดองค์ความรู้และทางเลือกใหม่ในการแก้ไขปัญหาด้วยการปฏิบัติจริง และร่วมกันสรุปบทเรียนเพื่อหาแนวทางเลือกในการพัฒนาที่เหมาะสมที่สุด มีประสิทธิภาพสูงสุด และนำไปสู่การพัฒนาชุมชนได้อย่างแท้จริง

2.4.8.1 สาเหตุการเกิดเครือข่ายการเรียนรู้ในงานพัฒนาชุมชน

เครือข่ายการเรียนรู้ในงานพัฒนาชุมชนเกิดขึ้น เนื่องจากสาเหตุที่คล้ายคลึงกับการเกิดของเครือข่ายโดยทั่วไป แต่แตกต่างกันออกไปบ้างในรายละเอียดบางประการ ดังนี้

- 1) เกิดขึ้นเองโดยธรรมชาติ เนื่องจากสมาชิกของเครือข่ายมีสถานภาพเป็นสมาชิกของครอบครัวและความสัมพันธ์ในระบบเครือญาติ ซึ่งมีความสัมพันธ์แบบเครือข่าย
- 2) ความสัมพันธ์ระหว่างสมาชิกของชุมชนในรูปแบบต่างๆ เช่น กลุ่มเพื่อน กลุ่มละแวกบ้าน กลุ่มเพื่อนบ้าน กลุ่มอาชีพเดียวกัน กลุ่มศาสนา วัฒนธรรมประเพณีเดียวกัน เป็นต้น ที่ติดต่อกันเป็นเวลายาวนานและสม่ำเสมอ ทำให้เกิดความสัมพันธ์กันอย่างใกล้ชิดรวมกลุ่มกันอย่างเหนียวแน่นเพื่อทำกิจกรรมต่างๆ ร่วมกัน แล้วขยายวงออกไปกลายเป็นเครือข่ายการเรียนรู้ในงานพัฒนาชุมชน
- 3) ความเป็นสัตว์สังคมของมนุษย์ ทำให้เกิดวัฒนธรรมการแลกเปลี่ยนและพึ่งพาอาศัยกันขึ้นในชุมชน เพราะคนในชุมชนไม่สามารถดำรงชีวิตอยู่ได้ตามลำพังคนเดียวหรือเพียงครอบครัวเดียว เนื่องจากไม่มีความสามารถในการดำเนินชีวิตประจำวันด้วยตนเองได้หมดทุกอย่าง จึงต้องเรียนรู้ร่วมกัน ช่วยเหลือเกื้อกูลกัน พึ่งพาอาศัยกัน ร่วมมือกันในลักษณะของเครือข่ายการเรียนรู้ในงานพัฒนาชุมชน
- 4) ความต้องการของคนในชุมชน โดยธรรมชาติแล้วคนในชุมชนมีความต้องการในสิ่งต่างๆ ทั้งความต้องการทางกายภาพและความต้องการทางจิตใจ เช่น ต้องการปัจจัยพื้นฐานในการดำรงชีวิต คือ อาหาร ที่อยู่อาศัย เครื่องนุ่งห่ม ยารักษาโรค ต้องการความปลอดภัยในชีวิตและทรัพย์สิน ต้องการเพื่อน ต้องการการยอมรับจากบุคคลอื่น ต้องการความสำเร็จในชีวิตและต้องการพัฒนาศักยภาพของตนเองให้ถึงขีดสุด ซึ่งความต้องการดังกล่าวนี้จะได้รับการตอบสนองด้วยการรวมกันเป็นเครือข่ายการเรียนรู้ในงานพัฒนาชุมชน

5) **ลักษณะนิสัยของคนในชุมชน** ลักษณะนิสัยของคนในชุมชนที่ส่งเสริมให้เกิดเครือข่ายการเรียนรู้ในงานพัฒนาชุมชน เช่น ชอบพบปะ ชอบแลกเปลี่ยนข้อมูลข่าวสารระหว่างกัน มีจิตสำนึกต่อชุมชนร่วมกัน

6) **วัฒนธรรมและประเพณีของชุมชน** วัฒนธรรมประเพณีที่ทำให้เกิดเครือข่ายการเรียนรู้ในงานพัฒนาชุมชน คือ มีรูปแบบให้คนได้ทำกิจกรรมต่างๆ ร่วมกัน ได้ใช้ชีวิตร่วมกันและพัฒนาไปเป็นเครือข่าย เช่น ประเพณีลงแขก ประเพณีรดน้ำดำหัวผู้ใหญ่ ประเพณีทำบุญเลี้ยงพระเนื่องในโอกาสต่างๆ ที่ผูกพันกับชุมชน เป็นต้น

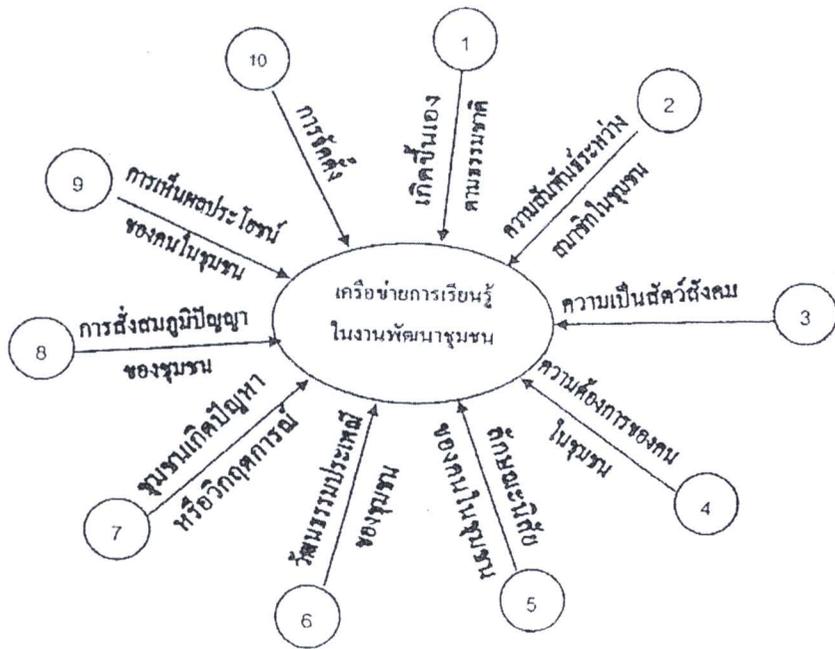
7) **ชุมชนเกิดปัญหาหรือเกิดวิกฤตการณ์ที่ไม่สามารถแก้ไขได้** คนในชุมชนต่างก็ประสบปัญหาและมีความเดือดร้อนร่วมกัน จึงต้องรวมตัวเพื่อป้องกันแก้ไขให้หมดไปและพัฒนาเป็นเครือข่ายการเรียนรู้ในงานพัฒนาชุมชน

8) **การสังกตภูมิปัญญาของชุมชนและถ่ายทอดจากคนรุ่นก่อนไปสู่คนรุ่นหลัง** ภูมิปัญญาดังกล่าวมีหลายเรื่องหลายประเภท ผู้มีภูมิปัญญาเรื่องเดียวกันหรือประเภทเดียวกันก็จะแลกเปลี่ยนความรู้และประสบการณ์กัน ดำเนินกิจกรรมร่วมกันและรวมกันเป็นเครือข่ายการเรียนรู้ในงานพัฒนาชุมชน

9) **คนในชุมชนมองเห็นผลประโยชน์** เครือข่ายการเรียนรู้ในงานพัฒนาชุมชนเกิดขึ้นจากการที่คนในชุมชนมีโอกาสได้เห็นตัวอย่างจากเครือข่ายอื่นๆ ทั้งเครือข่ายการเรียนรู้ในงานพัฒนาชุมชนและนอกชุมชน หรือได้รับการแนะนำจนมีความรู้ ความเข้าใจในความสำคัญของเครือข่าย

10) **การจัดตั้งเครือข่ายการเรียนรู้ของชุมชน** บางเครือข่ายเกิดขึ้นโดยการจัดตั้งทั้งการจัดตั้งโดยคนในชุมชนเอง เช่น โดยผู้นำหรือกลุ่มแกนนำของชุมชน การขยายเครือข่ายที่มีอยู่แล้ว เป็นต้น และการจัดตั้งโดยภาครัฐราชการ ภาคเอกชนหรือองค์กรพัฒนาเอกชนซึ่งอยู่นอกชุมชน

เครือข่ายการเรียนรู้ในงานพัฒนาชุมชนบางเครือข่ายอาจจะเกิดจากสาเหตุใดสาเหตุหนึ่งเพียงสาเหตุเดียว แต่บางเครือข่ายอาจจะเกิดจากสาเหตุหลายสาเหตุรวมกันก็ได้ ซึ่งสาเหตุต่างๆ เหล่านี้จะผลักดันให้เกิดการรวมกันเป็นเครือข่าย โดยขึ้นอยู่กับลักษณะพื้นฐานและความพร้อมของสมาชิกที่จะรวมเป็นเครือข่ายเป็นสำคัญซึ่งสรุปได้ดังภาพที่ 2.1

ภาพที่ 1 สาเหตุการเกิดเครือข่ายการเรียนรู้ในงานพัฒนาชุมชน
 ทิมา (สนธยา พลศรี, 2550, หน้า 309)

2.4.8.2 ปัจจัยที่สนับสนุนให้เกิดเครือข่ายการเรียนรู้ในงานพัฒนาชุมชน

ปัจจัยสนับสนุนให้เกิดเครือข่ายการเรียนรู้ในงานพัฒนาชุมชนทั้งปัจจัยภายในชุมชนและจากภายนอกชุมชน ดังนี้

1) ปัจจัยภายในชุมชน

ปัจจัยภายในชุมชนที่สนับสนุนให้เกิดเครือข่ายการเรียนรู้ในงานพัฒนาชุมชน มีดังนี้

(1) ความสัมพันธ์แบบครอบครัวและเครือญาติ ระหว่างบุคคลในชุมชนที่มีความสัมพันธ์อยู่ตลอดเวลา จึงสนับสนุนให้เกิดการเรียนรู้ร่วมกันระหว่างคนในชุมชนและการถ่ายทอดความรู้ของเครือข่ายระหว่างคนในชุมชนโดยตรง

(2) ความใกล้ชิดสนิทสนมระหว่างคนในชุมชน เป็นพื้นฐานเบื้องต้นของการเกิดเครือข่ายการเรียนรู้ในงานพัฒนาชุมชน ซึ่งเกิดจากการพบปะกันบ่อยครั้งอย่างสม่ำเสมอทำให้เกิดความสัมพันธ์ใกล้ชิดสนิทสนมนำไปสู่วิคิดและการกระทำที่คล้ายกัน

(3) การแลกเปลี่ยนและพึ่งพากันของคนในชุมชน การแลกเปลี่ยนและพึ่งพาอาศัยกันเป็นประจำของผู้คนในสังคมช่วยเหลือเกื้อกูลกัน เพราะถือว่าทุกคนเป็นญาติพี่น้องกัน เมื่อมีโอกาสก็จะแลกเปลี่ยนความรู้และประสบการณ์ระหว่างกันแล้วขยายไปยังบุคคลอื่นๆ

(4) กระบวนการเชื่อมโยงความรู้ระหว่างคนในชุมชน เป็นกระบวนการที่เปิดโอกาสให้คนในชุมชนได้มาพบปะกัน สนทนาแลกเปลี่ยนความรู้และประสบการณ์ระหว่างกัน

(5) มีผู้นำที่เข้มแข็ง เป็นที่ยอมรับสามารถจูงใจให้คนในชุมชนตระหนักและเห็นถึงความจำเป็นในการรวมกันเป็นเครือข่าย

(6) มีสถานการณ์บางอย่างสนับสนุน เช่น ชุมชนประสบปัญหาจากภัยธรรมชาติประสบปัญหาสังคมต่างๆ ซึ่งสนับสนุนส่งเสริมให้คนในชุมชนต้องรวมตัวกันเป็นเครือข่ายการเรียนรู้ในงานพัฒนาชุมชน เพื่อร่วมกันป้องกันและแก้ไขปัญหา

(7) การมีทุนของชุมชนมาก ชุมชนที่มีทุนทางสังคม ทุนทางวัฒนธรรมและทุนทางเศรษฐกิจมาก จะสนับสนุนให้เกิดเครือข่ายการเรียนรู้ในงานพัฒนาชุมชนได้ง่าย

(8) ชีวิตประจำวันของคนในชุมชนสนับสนุน เช่น การมีศูนย์กลางในการทำกิจกรรมร่วมกัน เช่น ศาสนสถาน ตลาดจำหน่ายสินค้า ลานกีฬา การพบปะกันทุกวันแบบสภากาแฟ สิ่งเหล่านี้สนับสนุนส่งเสริมให้เกิดเครือข่ายการเรียนรู้ในงานพัฒนาชุมชนได้ง่าย

2) ปัจจัยภายนอกชุมชน

ปัจจัยภายนอกชุมชนที่สนับสนุนการให้เกิดองค์การเครือข่ายการเรียนรู้ในงานพัฒนาชุมชนที่สำคัญ มีดังนี้

(1) ความสัมพันธ์กับชุมชนอื่นๆ ทำให้คนในแต่ละชุมชนได้เชื่อมโยงสัมพันธ์กัน และเป็นช่องทางสำคัญในการพัฒนาความสัมพันธ์ให้เป็นเครือข่ายการเรียนรู้ในงานพัฒนาได้

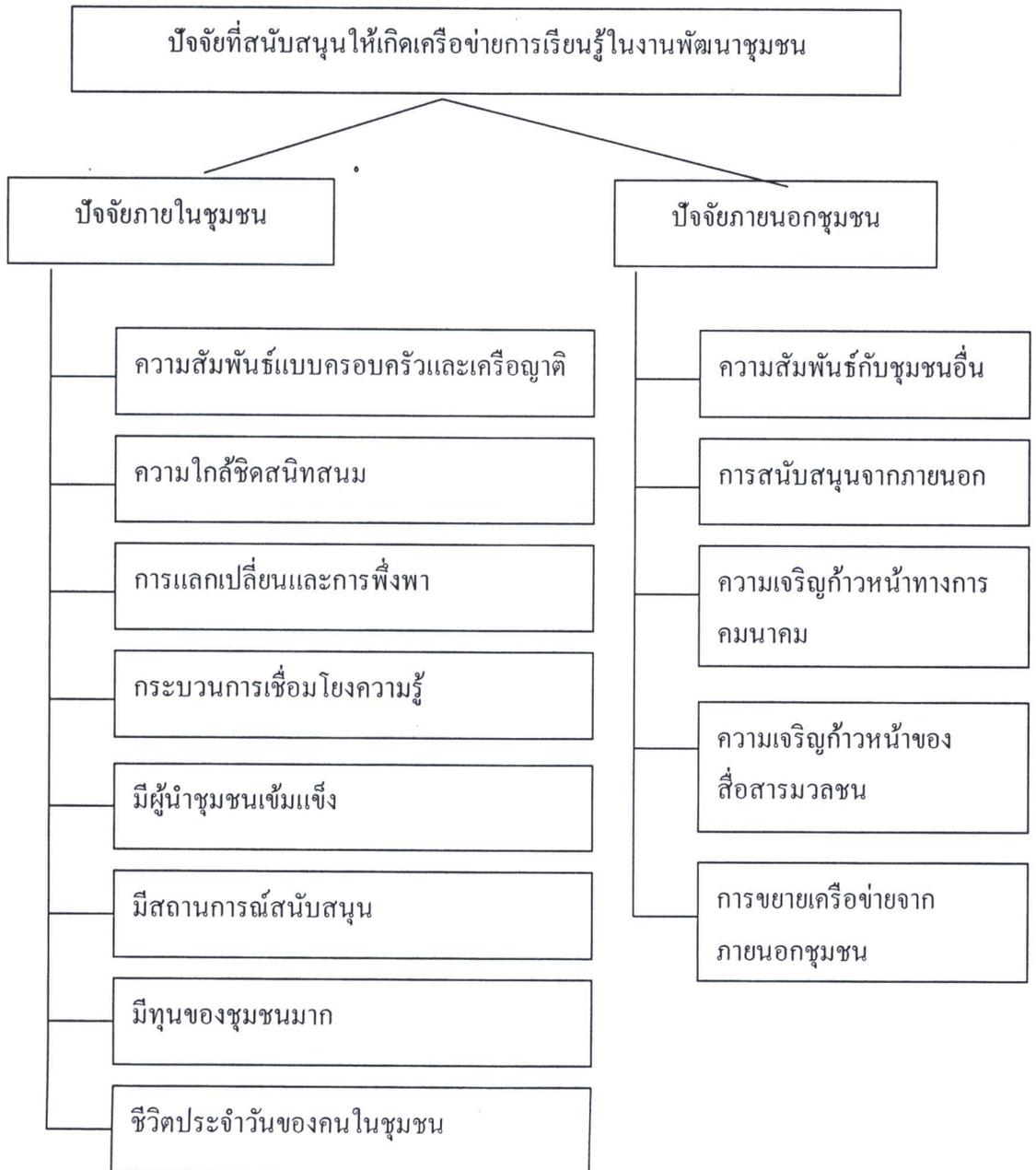
(2) การสนับสนุนจากภายนอกชุมชน ทั้งจากภาครัฐราชการ ภาคเอกชน ภาคประชาชน และองค์กรพัฒนาเอกชน ทำให้เกิดเครือข่ายการเรียนรู้ในงานพัฒนาชุมชนขึ้น

(3) ความเจริญก้าวหน้าทางการคมนาคมสื่อสาร ทำให้การแลกเปลี่ยนเรียนรู้ระหว่างกันจึงเกิดขึ้นได้ง่ายและเผยแพร่ไปสู่ชุมชนอย่างรวดเร็ว

(4) ความเจริญก้าวหน้าของสื่อสารมวลชน ทำให้คนในแต่ละชุมชนได้รับความรู้ ข้อมูล ข่าวสารต่างๆ ได้สะดวกรวดเร็ว เมื่อจะเชื่อมโยงเป็นเครือข่ายกับเครือข่ายอื่นหรือสร้างเครือข่ายขึ้นใหม่ก็สามารถดำเนินการได้โดยง่าย

(5) การขยายเครือข่ายจากเครือข่ายภายนอกชุมชน เครือข่ายการเรียนรู้ในงานพัฒนาชุมชนที่อยู่ภายนอกชุมชนขยายงานเข้ามาในชุมชน ทำให้บุคคล กลุ่ม องค์กรหรือเครือข่ายในชุมชนเป็นสมาชิกของเครือข่ายที่มาจากภายนอกชุมชน หรืออาจจะรวมเครือข่ายกับของตนเองก็ได้

ปัจจัยที่สนับสนุนให้เกิดเครือข่ายการเรียนรู้ในงานพัฒนาชุมชนทั้งปัจจัยภายในและปัจจัยภายนอกชุมชน มีลักษณะดังภาพที่ 2

ภาพที่ 2 ปัจจัยที่สนับสนุนให้เกิดเครือข่ายการเรียนรู้ในงานพัฒนาชุมชน

2.5 แนวคิดเกี่ยวกับการมีส่วนร่วมของบุคคล กลุ่ม และเครือข่าย

แนวคิดการมีส่วนร่วมของกลุ่มคน ได้รับการยอมรับและใช้เป็นแนวทางปฏิบัติ งานพัฒนาชุมชน สังคม การเป็นส่วนร่วม เป็นการที่ประชาชนได้พัฒนาขีดความสามารถของตนในการจัดการควบคุม การใช้ การกระจายทรัพยากรตลอดจนปัจจัยการผลิตที่มีอยู่ในสังคม เพื่อให้เกิดประโยชน์ต่อการดำรงชีพทางเศรษฐกิจและสังคม การมีส่วนร่วมจึงเป็นหัวใจสำคัญของการพัฒนาในทุกระดับตั้งแต่ชุมชนเล็ก ๆ บริษัทเอกชน สังคม จนถึงการพัฒนาประเทศที่ต้องใช้มติของประชาชนในการจัดการและการแก้ไขปัญหาพร้อมกัน

2.5.1 ความหมายของการมีส่วนร่วม

คำว่า “การมีส่วนร่วม” ได้มีนักวิชาการให้ความหมายไว้หลายแนวทางดังนี้ การมีส่วนร่วมหมายถึง การเกี่ยวข้องทางด้านจิตใจและอารมณ์ (mental and emotional involvement) ของบุคคลหนึ่งในสถานการณ์กลุ่ม (group situation) ซึ่งผลของการเกี่ยวข้องดังกล่าวเป็นสาเหตุให้กระทำการ (contribution) ให้บรรลุจุดมุ่งหมายของกลุ่มนั้น กับทั้งทำให้เกิดความรู้สึกมีส่วนร่วมรับผิดชอบกับกลุ่มดังกล่าวด้วย (นิรันดร์ จงวุฒิเวศย์, 2527, หน้า 183)

การมีส่วนร่วม คือ การที่ประชาชนจะเข้าไปมีส่วนในการตัดสินใจในระดับต่าง ๆ ทางการจัดการบริหารและทางการเมืองเพื่อกำหนดความต้องการในชุมชนของตน (Werthiem, 1981, pp. 3-5)

การมีส่วนร่วมของประชาชน หมายถึง การที่ประชาชนได้ร่วมกันหาปัญหาและจัดลำดับของปัญหาด้วยตนเอง วิเคราะห์ถึงสาเหตุและที่มาของปัญหา เลือกวิธีการและวางแผนแก้ไขปัญหา ตลอดจนดำเนินตามแผน ประเมินผลวิเคราะห์ปัญหา อุปสรรคและปัจจัยที่มีส่วนทำให้เกิดความสำเร็จ ทั้งนี้ต้องดำเนินงานด้วยประชาชนเอง (สัมพันธ์์ เตชะอธิก, 2527, หน้า 161)

การมีส่วนร่วมของประชาชน (Public Participation) เป็นการกระจายโอกาสให้ประชาชนมีส่วนร่วมทางการเมือง และการบริหารเกี่ยวกับการตัดสินใจในเรื่องต่าง ๆ รวมทั้งการจัดสรรทรัพยากรของชุมชนและของชาติ ซึ่งจะส่งผลกระทบต่อวิถีชีวิตและความเป็นอยู่ของประชาชน โดยการให้ข้อมูล แสดงความคิดเห็น ให้คำแนะนำปรึกษา ร่วมวางแผนและร่วมปฏิบัติ ตลอดจนการควบคุมโดยตรงจากประชาชน (ถวิลวดี บุรีกุล, 2552, หน้า 11-12)

จากความหมายของคำว่า การมีส่วนร่วม และการมีส่วนร่วมของประชาชนที่นักวิชาการกล่าวไว้แล้ว อาจสรุปได้ว่า การมีส่วนร่วมเป็นกระบวนการของการพัฒนา ที่ประชาชนหรือกลุ่มคนได้เข้ามามีส่วนร่วมตั้งแต่ร่วมคิด วิเคราะห์ปัญหา พิจารณาทางเลือกในการแก้ไขปัญหา ร่วมวางแผน การตัดสินใจ การแสดงความคิดเห็น การจัดสรรทรัพยากร การประเมินผล รวมทั้งการรับผลประโยชน์ร่วมกัน โดยที่กระบวนการพัฒนาจะต้องมีความสอดคล้องกับวิถีชีวิตและวัฒนธรรมของคนในชุมชน

2.5.2 ความสำคัญของการมีส่วนร่วมของบุคคลและกลุ่มในงานพัฒนาชุมชน

การมีส่วนร่วมของบุคคลและกลุ่มคนเป็นปัจจัยพื้นฐานที่สำคัญในกระบวนการพัฒนาชุมชน เป็นการเลือกเสริมสร้างชุมชนให้เข้มแข็ง ด้วยสมาชิกทุกคนของชุมชนมีส่วนร่วมในการจัดชุมชนของตน การมีส่วนร่วมในงานพัฒนาชุมชน มีหลักการที่สำคัญ (ธีระพงษ์ แก้วหาวงษ์, 2543, หน้า 147-157) ดังนี้

2.5.2.1 การมีส่วนร่วมของประชาชนในงานพัฒนาเป็นสิทธิขั้นพื้นฐาน และเป็นสิทธิมนุษยชน

2.5.2.2 การมีส่วนร่วมของประชาชนช่วยให้การพัฒนาทางเศรษฐกิจและสังคม ทำให้ประชาชนมีคุณภาพชีวิตที่ดีขึ้น ได้แก่ มีโอกาสในการกำหนดความจำเป็นพื้นฐานที่ตนเองต้องการ ช่วยให้ผู้รับบริการระดับกรมทรัพยากรในท้องถิ่นในโครงการพัฒนา ช่วยปรับปรุงการกระจายสินค้า และบริการตลอดจนการกระจายรายได้ให้ดีขึ้น และมีส่วนร่วมในการตัดสินใจต่อเรื่องที่มีผลกระทบต่อชีวิตและการทำงาน

2.5.2.3 การมีส่วนร่วมของประชาชนในการพัฒนาอย่างจริงจังทุกขั้นตอน จะช่วยให้ประชาชนมีพลังต่อรองกับกลุ่มผลประโยชน์อื่น ๆ ในสังคม

2.5.2.4 การมีส่วนร่วมของประชาชนในการพัฒนาแสดงนัยถึงการช่วยเหลือตนเอง ซึ่งจะนำไปสู่ความสามารถในการพึ่งตนเองได้

2.5.2.5 การมีส่วนร่วมของประชาชนในการพัฒนาเป็นเครื่องมือในการส่งเสริมการยอมรับ และการใช้ความคิดใหม่ วิธีการใหม่ หรือนวัตกรรมบางอย่าง ซึ่งการยอมรับและการใช้นวัตกรรมนี้ เป็นสิ่งจำเป็นอย่างยิ่งในกระบวนการพัฒนา

2.5.2.6 การมีส่วนร่วมของประชาชนในกระบวนการพัฒนาจะทำให้ประชาชนสามารถแสดงศักยภาพที่มีอยู่ และช่วยให้ได้หนทางในการแก้ปัญหาเชิงนวัตกรรมที่เหมาะสมกับปัญหาของชุมชนได้มากกว่าการให้บุคคลภายนอกเข้ามาช่วยแก้ปัญหา

จากหลักการสำคัญของการมีส่วนร่วมในการพัฒนาชุมชน สรุปได้ว่าการมีส่วนร่วมของประชาชนเป็นสิทธิของมนุษยชนที่ช่วยให้เกิดการพัฒนาเศรษฐกิจ และสังคม การระดมทรัพยากร การกระจายรายได้ มีพลังการต่อรองอันนำไปสู่การพึ่งพาตนเองด้วยการใช้วิธีการใหม่ คิดใหม่ ทำให้ประชาชนสามารถแสดงศักยภาพที่มีอยู่ในการแก้ไขปัญหาที่เหมาะสมให้กับชุมชน

2.5.3 กระบวนการมีส่วนร่วม

กระบวนการมีส่วนร่วมของบุคคลและกลุ่มประชาชน ในการพัฒนานั้น ประชาชนจะต้องเข้ามามีส่วนร่วมในทุกขั้นตอนของการปฏิบัติงาน กระบวนการมีส่วนร่วมแบ่งออกเป็น 5 ขั้นตอน (ฉันทนรี ศรีทอง, 2551, หน้า 191-193) คือ

2.5.3.1 ขั้นตอนการศึกษาสภาพปัญหาที่เกิดขึ้นในชุมชนอย่างรอบด้าน เป็นการเปิดโอกาสให้ประชาชนเป็นผู้วิเคราะห์ปัญหาด้วยตนเอง ด้วยการศึกษารายละเอียดของปัญหา ทั้งที่เป็นข้อมูลเชิงปริมาณและข้อมูลคุณภาพ

2.5.3.2 ขั้นตอนการค้นหาสาเหตุของปัญหาที่เกิดขึ้น เป็นการให้บุคคลและกลุ่มประชาชนในชุมชนได้ร่วมกันพิจารณาว่าปัญหาที่เกิดขึ้นในชุมชนมีสาเหตุของปัญหามาจากอะไร เพราะบุคคลและกลุ่มประชาชนผู้อยู่กับปัญหาจะรู้ว่า แต่ละปัญหาที่เกิดขึ้นในชุมชนมีสาเหตุของปัญหามาจากอะไรบ้าง บุคคลและกลุ่มประชาชนในชุมชนจำเป็นต้องรวบรวมสาเหตุของปัญหาให้ได้มากที่สุด เพื่อนำไปสู่แนวทางการแก้ไขปัญหาที่เป็นไปได้ มีความเหมาะสม และสอดคล้องกับความต้องการที่แท้จริงของประชาชนส่วนใหญ่ในชุมชนต่อไป

2.5.3.3 ขั้นตอนการกำหนดแนวทางการแก้ไขปัญหาที่เกิดขึ้นในชุมชน ปัญหาแต่ละปัญหาที่เกิดขึ้นในชุมชนมีแนวทางแก้ไขได้หลายแนวทาง และมีความสำคัญไม่เท่ากัน เช่น ปัญหาเดือดร้อนเร่งด่วน ปัญหาที่ชุมชนร่วมกันดำเนินการได้ ปัญหาที่ต้องอาศัยหน่วยงานภาครัฐเข้ามาดำเนินการร่วมกับชุมชน หลักในการเลือกแนวทางแก้ไขปัญหา มี 4 ประการ (ยุวัฒน์ วุฒิเมธี, 2534, หน้า 50-51) คือ

1) หลักประชาชน โดยการส่งเสริมสนับสนุนให้ประชาชนได้ร่วมกันคิดพิจารณาสาเหตุของปัญหาและเลือกปฏิบัติกิจกรรมเพื่อแก้ไขปัญหาให้หมดสิ้นไปให้ลดน้อยลง

2) **หลักประชาธิปไตย** โดยการเสริมสร้างความรู้ ความเข้าใจระบบการปกครองแบบประชาธิปไตยให้เกิดขึ้นในทุกชุมชน การเปิดโอกาสให้สมาชิกได้แสดงความคิดเห็น การรวมตัวในรูปของกลุ่ม การบริหารจัดการในรูปของคณะกรรมการ การแลกเปลี่ยนความรู้และประสบการณ์ซึ่งกันและกัน เป็นต้น

3) **หลักการประสานงาน** ในการดำเนินกิจกรรมทั้งหมดของชุมชนนั้น จำเป็นต้องอาศัยความร่วมมือ ร่วมแรง ร่วมใจของบุคคลและกลุ่มคนในชุมชนเป็นสำคัญ เพื่อให้กิจกรรมดำเนินไปได้อย่างราบรื่นและบรรลุวัตถุประสงค์ที่วางไว้

4) **หลักประหยัด** คือ ประหยัดทรัพยากรในการบริหาร ได้แก่ คน เงิน วัสดุ อุปกรณ์ เวลา ทรัพยากร ธรรมชาติ สิ่งแวดล้อม การบริหารจัดการหากมีการประหยัดทรัพยากรดังกล่าวและได้ผลงานบรรลุวัตถุประสงค์ที่ตั้งไว้เรียกว่า “การบริหารที่มีประสิทธิภาพ”

2.5.3.4 ขั้นตอนการลงมือปฏิบัติเพื่อแก้ไขปัญหาที่เกิดขึ้นในชุมชน

ทั้งนี้เพื่อให้ประชาชนได้เกิดการเรียนรู้จากการลงมือปฏิบัติจริง (learning by doing) เกิดความเชื่อมั่นในตนเองเพิ่มมากขึ้นว่า เป็นผู้กระทำการพัฒนาได้ด้วยตนเอง และด้วยพลังของกลุ่มที่อยู่ในชุมชน ซึ่งการลงมือปฏิบัตินั้นต้องมีการประชุมชี้แจง ทำความเข้าใจถึงเป้าหมายของกิจกรรมอย่างทั่วถึงตามความสนใจและตามความถนัดของบุคคลแต่ละคน รวมถึงการแก้ไขปัญหาที่อาจเกิดขึ้นจากการปฏิบัติกิจกรรมอย่างใกล้ชิด

2.5.3.5 ขั้นตอนการประเมินผลการปฏิบัติงาน

ขั้นตอนการประเมินผลการปฏิบัติงานเป็นขั้นตอนที่ผู้นำส่งเสริมสนับสนุนให้ประชาชนในชุมชนได้กระทำการประเมินผลสำเร็จของกิจกรรมที่เกิดขึ้นด้วยตนเองว่าดีหรือไม่อย่างไร ควรปรับปรุง แก้ไขอย่างไรบ้าง เพื่อเป็นบทเรียนสำหรับการทำกิจกรรมอื่น ๆ ในชุมชนต่อไป ซึ่งการประเมินผลกิจกรรมที่ทำในชุมชนนั้นทำได้ 3 ระยะ คือ ระยะก่อนเริ่มปฏิบัติงาน ระยะระหว่างการทำงาน และระยะหลังที่ได้ทำกิจกรรมสำเร็จเรียบร้อยแล้ว

2.5.4 ปัจจัยที่ส่งเสริมสนับสนุนให้ชุมชนเข้ามามีส่วนร่วมในการพัฒนา

ปัจจัยที่ส่งเสริมสนับสนุนให้ชุมชนเข้ามามีส่วนร่วมในกระบวนการพัฒนา ประกอบด้วย 3 ปัจจัย (สมศักดิ์ ศรีสันติสุข, 2536, หน้า 179-181) ดังนี้

2.5.4.1 ปัจจัยด้านบุคคล หมายถึง ความพร้อมของบุคคลที่จะเข้าไปทำงาน และให้ประชาชนมีส่วนร่วม เป็นการยอมรับศักดิ์ศรีของประชาชน การมีความเชื่อและเคารพในตัวประชาชน การให้โอกาสแสดงความคิดเห็น รวมถึงการกระตุ้นให้ประชาชนเข้ามามีส่วนร่วม

2.5.4.2 ปัจจัยด้านการบริหาร เป็นการนำระเบียบราชการหรือองค์กรพัฒนาชุมชนมาบริหาร ควรมีความยืดหยุ่นในการปฏิบัติ

2.5.4.3 ปัจจัยด้านโครงสร้างชุมชน ประกอบด้วย

2.5.4.4 ลักษณะความสัมพันธ์ของชุมชน ถ้าเป็นชุมชนที่มีลักษณะปฐมภูมิ การมีส่วนร่วมจะดีกว่าประชาชนที่มาจากหลายแห่ง หรือการมีความสัมพันธ์กับแบบทุติยภูมิ

2.5.5.5 โครงสร้างของประชากรชุมชน

2.5.5.6 วัฒนธรรมชุมชนที่เอื้อต่อการมีส่วนร่วม

2.5.5.7 ค่านิยมของชุมชน

2.5.5.8 คุณภาพของประชาชน เช่น ฐานะ รายได้ การศึกษา ถ้าดีชุมชนจะมีการตื่นตัว

2.5.5.9 โครงสร้างของอำนาจ หมายถึง บุคคลหรือกลุ่มที่มีอิทธิพลต่อการตัดสินใจของกลุ่มในชุมชน เช่น ผู้นำชุมชน มักมีฐานะดี มีความรู้และประสบการณ์มากกว่า

2.5.5.10 ลักษณะการตั้งถิ่นฐานของชุมชน ถ้าชุมชนตั้งถิ่นฐานเป็นกลุ่ม จะทำให้มีโอกาสทำกิจกรรมร่วมกันมากกว่าชุมชนที่กระจัดกระจาย

2.5.5.11 ทรัพยากรและสภาพแวดล้อมของชุมชน ชุมชนที่มีทรัพยากรและสภาพแวดล้อมที่ดี จะทำให้ประชาชนมีส่วนร่วมในการแก้ไขปัญหา และความต้องการของชุมชนดีกว่าชุมชนที่ขาดทรัพยากรและมีสภาพแวดล้อมที่ไม่ดี

2.6 แนวคิดเกี่ยวกับเศรษฐกิจชุมชน

แนวคิดเศรษฐกิจชุมชนมีลักษณะสำคัญคือ ครอบครัวยุคใหม่เป็นหน่วยการผลิต แรงงานของสมาชิกของครอบครัวยุคใหม่เป็นปัจจัยที่สำคัญที่สุด เพราะแรงงานเป็นสิ่งที่ครอบครัวยุคใหม่มีอยู่โดยธรรมชาติ ไม่ต้องจ้างเป็นสิ่งที่มาที่สถาบันครอบครัว โดยทั่วไปครอบครัวยุคใหม่คิดถึงการอยู่ให้รอดก่อน แล้วจึงสะสมและค้าขาย ฟุ้งเฟ้อในงานในครอบครัวยุคใหม่ ฟุ้งทรัพยากรท้องถิ่น ฟุ้งตัวเอง และฟุ้งกันเองในชุมชนก่อน และหากจะขายซึ่งเป็นขั้นตอนที่สูงขึ้น ก็ขายตลาดใกล้ตัว ตลาดภูมิภาค ตลาดภายในประเทศ สำหรับแนวทางการขยายตัวของเศรษฐกิจชุมชน คือ การคิดขยายขนาดของเครือข่ายชุมชนให้ใหญ่ขึ้น เป็นฐานของการพัฒนา

ท้องถิ่นและภูมิภาค และถักทอเศรษฐกิจภูมิภาคขึ้นเป็นเศรษฐกิจแห่งชาติ สร้างจากข้างล่างขึ้นไป คู่ขนานกับอีกฝ่ายหนึ่งคือระบบทุน ซึ่งสร้างจากข้างบนลงมา เมื่อนั้น ระบบเศรษฐกิจชุมชนจะปรากฏ เป็นอีกระบบหนึ่ง การมุ่งส่งเสริมความเข้มแข็งของสถาบันชุมชนหมู่บ้านเป็นหัวใจของวิธีการและ กลไกการพัฒนา รวมทั้งการสร้างเครือข่ายสถาบันชุมชน ขยายหน้าที่ไปสู่การแปรรูปผลผลิต เกษตรกรรม การค้าและกิจกรรมบนรากฐานของท้องถิ่น ตามแนวคิดของเศรษฐกิจชุมชนนี้ ชุมชนเป็น ตัวของตัวเอง และมีพลวัตของตัวเอง มีความสามารถที่จะอยู่รอดด้วยตัวเองได้ พัฒนาได้ มีเส้นทาง ชีวิตของตัวเอง ซึ่งผู้คนจำนวนมากมีชีวิตอยู่ และเป็นระบบที่เป็นของผู้คนธรรมดาสามัญแท้จริง ที่ แตกต่างจากระบบทุนนิยมที่ผู้มีทุนมีอำนาจจะเป็นผู้ชนะในการแข่งขัน เป็นผู้ผูกขาด บงการตลาด กิจกรรมเศรษฐกิจ และกอบโกยส่วนเกิน (ฉัตรทิพย์ นาถสุภา, 2544 หน้า 42-48)

การจำแนกกิจกรรมทางเศรษฐกิจของชุมชนนั้น อรสุดา เจริญรัฐ (2546, หน้า 28-38) กล่าวว่า กิจกรรมทางเศรษฐกิจอยู่ในแวดวงของครอบครัว และเครือญาติ ทั้งการผลิตและการบริโภค เป็นผล ทำให้ชุมชนมีอำนาจในการควบคุมกิจกรรมและความสัมพันธ์ทางการผลิตต่าง ๆ เช่น การกำหนด ตำแหน่งงานอาชีพ ความสัมพันธ์ทางการผลิต การบริโภค และการแลกเปลี่ยน แต่เมื่อมีการจัดระเบียบ ทางเศรษฐกิจใหม่ที่ได้มีการแยกย่อยและสร้างองค์กรสังคมใหม่ขึ้นมาทำหน้าที่เฉพาะด้านเหล่านี้แทน ด้วยเหตุนี้กิจกรรมทางเศรษฐกิจหลายอย่างจึงแยกย่อยและเคลื่อนตัวออกจากชุมชน เช่น ในวิธีการผลิต ที่เป็นไปเพื่อขาย ผู้ผลิต ผู้ขาย และผู้บริโภค อาจอยู่ในบริบทที่แตกต่างกันมิใช่อยู่ในชุมชนเดียวกันอีก ต่อไป องค์กรสังคมใหม่จะถูกสร้างขึ้นมาเพื่อทำหน้าที่เฉพาะด้านสำหรับแต่ละกิจกรรมทางเศรษฐกิจ เช่น ผู้ผลิตพ่อค้าคนกลาง ผู้บริโภค ฯลฯ โดยองค์กรทางสังคมเหล่านี้จะสร้างระบบความสัมพันธ์ของ ตนขึ้นมา พร้อมไปกับการสร้างกลไกบูรณาการเพื่อเชื่อมโยงกิจกรรมทางเศรษฐกิจอื่น ๆ เข้าด้วยกัน ความเกี่ยวพันและเชื่อมโยงระหว่างระบบความสัมพันธ์ทางเศรษฐกิจ ระบบคุณค่าและโลกทัศน์กับ ระบบความสัมพันธ์ทางสังคมต่าง ๆ ไปสู่ความทันสมัยที่ทำให้คุณภาพชีวิตส่วนหนึ่งของคนดีขึ้น บาง ชุมชนเลือกวิธีการผนวกตนเองเข้าไปกับระบบเศรษฐกิจทุนนิยมการค้าด้วยการสร้างกระบวนการจัด ระเบียบทางสังคมใหม่ที่เอื้อให้เกิดความเป็นประชาคม (Civil Society) เพื่อรักษาศักยภาพและอำนาจ การต่อรองกับเศรษฐกิจภายนอกไว้ไม่ว่าจะเป็นการสร้างความสัมพันธ์ทางสังคมที่มีอยู่บนพื้นฐานของ ความเอื้อเพื่อเอื้อแผ่ มีความรับผิดชอบต่อส่วนรวมหรือการพึ่งพาอาศัยกันอย่างเท่าเทียมบนพื้นฐานของ ความไว้วางใจต่อกัน (Social Trust) ซึ่งถือว่าเป็นทุนทางสังคม (Social Capital) ที่สำคัญในการช่วยให้ ชุมชนสามารถรวมกลุ่มกันเพื่อการจัดการปัญหาต่าง ๆ รวมทั้งกำหนดแนวทางการพัฒนาของตนเอง อันเป็นเงื่อนไขสำคัญของการดำรงอยู่ของเศรษฐกิจพอเพียงของชุมชน ซึ่งความไว้วางใจทางสังคมนี้ เกิดขึ้นได้โดยเงื่อนไข 2 ประการ คือ

ประการแรก การสร้างบรรทัดฐานแบบพึ่งพาอาศัยกัน (Norms of Reciprocal) ที่ตั้งอยู่บนพื้นฐานและกฎเกณฑ์กติกาของความสัมพันธ์แบบเท่าเทียมกันขึ้นมา พร้อมทั้งพัฒนากระบวนการบังคับทางสังคมและการขัดเกลาทางสังคมเพื่อให้บรรทัดฐานดังกล่าวเป็นที่ยอมรับอย่างกว้างขวางและยั่งยืน

ประการที่สอง ด้วยการสร้างเครือข่ายที่ทำให้บุคคลมาสัมพันธ์กันในเรื่องเกี่ยวกับชุมชน (Networks of Civic Engagement) เช่น การพัฒนาความสัมพันธ์แบบวิสาสะ (Association) และความสัมพันธ์แบบแนวราบ เพื่อให้สมาชิกได้สร้างนิสัยของความร่วมมือกัน (Cooperation) ทำให้สามารถผนึกกำลังกันดำเนินกิจกรรมต่าง ๆ ได้ รวมทั้งปลูกฝังให้เกิดจิตสำนึกสาธารณะและความไว้วางใจกัน จนในที่สุดสามารถพัฒนาไปสู่ความเป็นชุมชนที่มีศักยภาพตอบสนองความต้องการของตนเองได้เป็นอย่างดี และทำให้สามารถสร้างระบบการจัดการชุมชนของตนเองได้

จะเห็นได้ว่าในระบบเศรษฐกิจชุมชนสิ่งสำคัญที่เป็นกลไกภายในอำนาจให้มีการตอบสนองแก่คนหรือผู้บริโภคในสังคมนั้น ๆ เศรษฐกิจชุมชนจึงเป็นส่วนหนึ่งของเศรษฐกิจชาติ การพัฒนาเศรษฐกิจระดับชุมชนชนบทจะต้องมีความสัมพันธ์กับการพัฒนาเศรษฐกิจระดับประเทศ และต้องสัมพันธ์กับการเมือง การปกครอง การศึกษา และวัฒนธรรมของชุมชน ธงชัย สันติวงษ์ (2546, หน้า 1 - 3) ได้กล่าวว่า ในระบบเศรษฐกิจจะมีระบบการแจกจ่าย (Distribution System) นั่นก็คือ “ระบบการตลาด” เป็นกลไกสำคัญในการทำหน้าที่กระจายสินค้าและบริการที่ผลิตได้ไปยังผู้บริโภค ส่วนของผู้บริโภคในสังคมจะเป็นอีกระบบหนึ่งที่เป็นจักรกลสำคัญในการอำนาจให้ระบบเศรษฐกิจหมุนเวียนต่อเนื่อง

2.7 ทฤษฎีที่เกี่ยวข้องกับงานวิจัย

2.7.1 แนวคิดเกี่ยวกับสังคมวิทยา

สังคม (Society) คือกลุ่มชนที่มีความสัมพันธ์ต่อกัน ภายใต้เงื่อนไข ระเบียบกฎเกณฑ์ เพื่อวัตถุประสงค์ที่สำคัญร่วมกัน สังคมมีลักษณะเฉพาะ คือมีประชากรตั้งแต่สองรายขึ้นไป รวมกันเป็นองค์ประกอบของสังคม โดยประชากรที่รวมกันเป็นสังคมนั้น มีความสัมพันธ์และการกระทำต่อกันที่เป็นหลักประกันความร่วมมือ เพื่อวัตถุประสงค์ร่วมกัน ช่วงเวลาหรือรูปแบบพฤติกรรม “ความสัมพันธ์และการกระทำต่อกัน” ทางสังคมในอดีต ปัจจุบัน และอนาคต เป็นไปในลักษณะที่ถาวร ภายใต้สภาพสิ่งแวดล้อมและเงื่อนไขที่กำหนด ทั้งมีอาณาเขตและสถาบันทางสังคมเป็นฐานในการทำหน้าที่บริการเฉพาะด้าน เพื่อตอบสนองความต้องการตามวัตถุประสงค์ที่กำหนดให้นำมาซึ่งความ

สะดวกสบาย ความเป็นระเบียบเรียบร้อย และความเป็นปึกแผ่นที่มั่นคง ปลอดภัยในการดำรงชีวิต และการประกอบอาชีพของสมาชิกในสังคมตามระบบนิเวศของมวลมนุษยชาติเป็นสิ่งสำคัญ ปารีชาติ วลัยเสถียร และคนอื่น ๆ (2543, หน้า 29 - 30) กล่าวว่า ชุมชน หมายถึง หน่วยทางสังคม ประกอบด้วย อาณาบริเวณทางภูมิศาสตร์ (Geographical area-territorial) ปฏิสัมพันธ์ ทางสังคม (Social Interaction-Sociological) และ มีความผูกพัน (Common ties-psycho cultural) ซึ่งแนวคิดดังกล่าวสอดคล้องกับปอปลิน (Poplin, 1979, หน้า 9 - 18) ที่ได้อธิบายชุมชนใน 3 สถานะ สถานะแรกคือ ชุมชนในฐานะหน่วยทางภูมิศาสตร์ (Community as a territorial unit) สถานะที่สอง ชุมชนในฐานะหน่วยขององค์กรทางสังคม (Community as a unit of social organization) และสถานะที่สาม ชุมชนในฐานะจิตวิทยาวัฒนธรรม (Community as a psycho cultural unit) นอกจากนี้ยังได้นิยามลักษณะของชุมชนว่าต้องประกอบด้วยส่วนประกอบ 5 ประการ คือ 1) กลุ่มคนที่มาอยู่ร่วมกันในพื้นที่หรือบริเวณหนึ่ง 2) สมาชิกที่มีการติดต่อระหว่างกันทางสังคม 3) สมาชิกมีความสัมพันธ์ต่อกันทางสังคม 4) มีความผูกพันทางจิตใจต่อระบบนิเวศ และ 5) มีกิจกรรมร่วมกันเพื่อใช้ประโยชน์

จากแนวคิดที่สอดคล้องกันของนักวิชาการดังกล่าว จึงอาจสรุปและสามารถนำแนวคิดมาวิเคราะห์ชุมชนหรือมองชุมชนในแง่มุมทางภูมิศาสตร์ได้ กล่าวคือ ทำให้ชุมชนมีลักษณะเป็นรูปธรรม มีหลักแหล่งที่ตั้งแน่นอน และสมาชิกสามารถระบุที่อยู่ของตนได้ อย่างไรก็ตาม อาณาบริเวณทางภูมิศาสตร์นั้นนับได้ว่ามีอิทธิพลต่อชุมชน เนื่องจากสภาพทางภูมิศาสตร์จะเป็นตัวกำหนดสถานที่ตั้งและศักยภาพในการเจริญเติบโตของชุมชน เพราะชุมชนมักจะเกิดขึ้นในบริเวณที่มีทรัพยากรธรรมชาติสมบูรณ์ และชุมชนเองก็มีอิทธิพลต่ออาณาบริเวณทางภูมิศาสตร์ไม่น้อย นั่นคือชุมชนมีการปรับตัวของตนให้สอดคล้องกับสภาพทางภูมิศาสตร์และวัฒนธรรม และตัวมนุษย์ที่อยู่ในชุมชนก็มีส่วนกระทำต่อภาวะแวดล้อมของตนไม่ว่าจะโดยทางบวกหรือทางลบเพื่อให้สอดคล้องกับความจำเป็นและความต้องการของตน โดยที่ไพร์ตัน เดชะรินทร์ (2546, หน้า 7) ได้เสนอรูปแบบขององค์ประกอบของชุมชนที่มีความสัมพันธ์ในระบบต่าง ๆ และให้ความสำคัญที่คนเป็นอันดับแรก ประการต่อมาก็คือ ความสนใจของคนที่เป็นเรื่องเดียวกัน การปฏิบัติต่อกัน และความสัมพันธ์ของสมาชิก ในขณะที่ สนธยา พลศรี (2533, หน้า 19) ได้กล่าวถึงชุมชนในฐานะหน่วยทางสังคม โดยการแบ่งชุมชนออกเป็นลักษณะต่าง ๆ ได้แก่ จำนวนพลเมือง เช่น หมู่บ้าน เมือง นคร พื้นฐานทางเศรษฐกิจ เช่น ชุมชนอุตสาหกรรม ชุมชนการปกครอง ความสัมพันธ์กับหน่วยงานรัฐ เช่น ศูนย์ผู้อพยพ ลักษณะพิเศษของประชาชน เช่น ไซนาทาวน์ ลักษณะทางด้านนิเวศวิทยา เช่น ย่านการค้า เขื่อนแม่แจ่ม ลักษณะกิจกรรมทางสังคม เช่น ศูนย์การขนส่งหน่วยการปกครอง เช่น หมู่บ้าน ตำบล อำเภอ ลักษณะความสัมพันธ์ของบุคคลในสังคม เช่น ชุมชนชนบท ชุมชนเมือง เป็นต้น เช่นเดียวกันกับ

สมศักดิ์ ศรีสันติสุข (2536, หน้า 10 - 13) ได้กล่าวไว้ว่า ชุมชนสามารถแบ่งออกเป็น 3 ลักษณะ คือ 1) ลักษณะของชุมชนแบ่งตามการบริหารการปกครอง ซึ่งแบ่งโดยการพิจารณาจากลักษณะการปกครองของไทย ได้แก่ ชุมชนหมู่บ้าน ชุมชนเขตสุขาภิบาล ชุมชนเขตเทศบาลตำบล เทศบาลเมือง เทศบาลนคร และกรุงเทพมหานคร 2) ลักษณะของชุมชน แบ่งตามกิจกรรมทางสังคม ได้แก่ ชุมชนเกษตรกรรม ชุมชนศูนย์การค้า ศูนย์กลางขนส่ง เขตอุตสาหกรรม ชุมชนศูนย์กลางของการบริการ และ 3) ลักษณะของชุมชนแบ่งตามความสัมพันธ์ของบุคคลในสังคม เป็นการแบ่งชุมชนในแง่ของความสัมพันธ์ทางสังคม ได้แก่ ชุมชนชนบท ชุมชนเมือง ส่วนแนวคิดของ ปารีชาติ วัลย์เสถียรและคนอื่น ๆ (2543, หน้า 33) ได้อธิบายว่า การศึกษาชุมชนสามารถพิจารณา ความสัมพันธ์ระหว่างชุมชนได้ทั้งแนวนอน (horizontal) และแนวตั้ง (vertical) ในแนวนอนนั้นรวมถึงความสัมพันธ์ระหว่างปัจเจกบุคคล หรือระหว่างกลุ่มในระดับท้องถิ่น ส่วนในแนวตั้งหมายถึงความสัมพันธ์ระหว่างปัจเจกบุคคลกับกลุ่มผลประโยชน์ หรือกับกลุ่มผลประโยชน์ในระดับต่าง ๆ ที่สูงขึ้นไปจนถึงองค์กรในระดับชาติ หรือระหว่างชาติ/ประเทศ นอกจากนี้ ยังมีวิธีการอื่นอีกในการวิเคราะห์ถึงเครือข่ายปฏิสัมพันธ์ระหว่างชุมชน ว่าปฏิสัมพันธ์ของบุคคลและกลุ่มมีกระบวนการทางสังคมที่ประกอบด้วยความร่วมมือ การแข่งขัน และความขัดแย้ง ซึ่งมีวิธีการวิเคราะห์เหล่านี้ให้คุณค่าที่มีนัยสำคัญในการทำความเข้าใจเกี่ยวกับชีวิตของชุมชนเป็นอย่างดี

จากแนวคิดของนักวิชาการหลายท่าน ผู้วิจัยสรุปได้ว่า ชุมชนเป็นหน่วยทางสังคม มีอาณาบริเวณทั้งที่อยู่อาศัย การใช้พื้นที่ และบริเวณของชุมชน ดังนั้น ชุมชนจึงเป็นที่รวมของประชากร จนเป็นระบบความสัมพันธ์ของสมาชิกที่อยู่ในชุมชน และเป็นระบบทางสังคม ชุมชนจึงมีความสัมพันธ์กันเหมือนลูกโซ่ และยังมีเครือข่ายการปฏิสัมพันธ์ของมนุษย์ด้วย

ในการศึกษาวิจัยครั้งนี้ ผู้วิจัยมองเห็นความสำคัญของชุมชนในฐานะหน่วยทางภูมิศาสตร์และในฐานะเป็นหน่วยทางสังคม ในการศึกษาชุมชนจึงนำแนวคิดทางสังคมวิทยามาใช้เป็นกรอบแนวคิดหรือเครื่องมือนำทางการศึกษาวิเคราะห์สภาพชุมชนต่อไป

2.7.2 การพัฒนาท้องถิ่นโดยทฤษฎีระบบ

2.7.2.1 ภาพรวมของทฤษฎีระบบ

ทฤษฎีระบบ (The Systems Theory) คือ แนวคิดที่เชื่อว่า เอกภพแห่งนี้ (The universe) เป็นหนึ่งหน่วยระบบ ซึ่งมีคุณสมบัติประการต่าง ๆ ยกเว้นบางประการที่ยังไม่อาจจะรู้ได้ เพราะเอกภพเป็นหน่วยระบบที่ใหญ่โตเกินกว่าที่เราจะสังเกตและพิสูจน์ได้ครบถ้วน และแม้

ส่วนประกอบที่เล็กที่สุดของเอกภพซึ่งนักวิทยาศาสตร์ปัจจุบันเรียกว่า “ควาร์ก” (Quark) และ เราสังเกตหรือพิสูจน์ได้ยากก็เป็นหน่วยระบบเช่นเดียวกัน แต่อาจมีคุณสมบัติบางอย่างไม่ครบถ้วน ส่วนสิ่งอื่น ๆ ทั้งหมดที่มีขนาดระหว่างกลางของสิ่งทั้งสองนี้ ล้วนมีคุณสมบัติของความเป็นหน่วยระบบครบถ้วนทุกประการ การนำทฤษฎีระบบมาใช้ในการศึกษาวิจัยและพัฒนาครั้งนี้ ประกอบด้วย

- ปัจจัยนำเข้า (Input) เป็นสิ่งที่นำเข้ามา หรือมีอยู่แล้วในระบบ
- กระบวนการ (Process) เป็นวิธีการทำงานที่มีแบบแผน
- ผลผลิต (Output/Product) เป็นสิ่งที่เกิดขึ้นจากปัจจัยที่นำเข้ามา

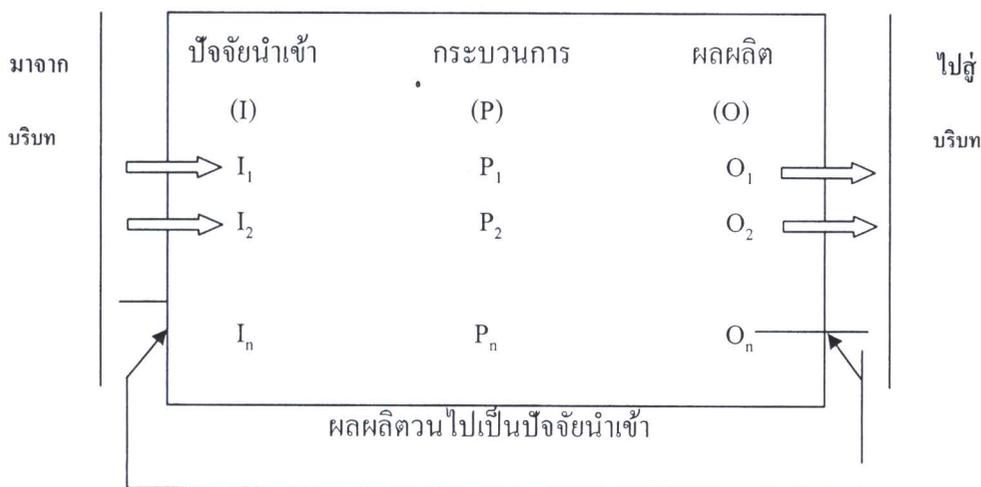
แล้วผ่านวิธีการทำงานที่มีแบบแผน

- ขอบเขต (Boundary) เป็นเนื้อหาที่อยู่ภายในและมีอิทธิพลต่อระบบ
- ข้อมูลย้อนกลับ (Feedback) เป็นการนำข้อมูลที่ได้จากผลผลิต

มาเป็นปัจจัยนำเข้าต่อไป

- บริบท (Context) เป็นเนื้อหาที่อยู่ภายนอกและมีอิทธิพลต่อระบบ

การนำแนวความคิดของทฤษฎีระบบมาใช้ในการพัฒนา โดยอาศัยการคิดอย่างมีระบบเป็นตามหลักวิชาการ และข้อมูลของสภาพความจริงแต่ละท้องถิ่น ซึ่งทฤษฎีระบบยังสามารถใช้งานร่วมกับทฤษฎีอื่น ๆ เพื่ออธิบายเหตุการณ์ หรือใช้แก้ปัญหาและทำให้เกิดการพัฒนาที่ยั่งยืน การพัฒนาโดยใช้ทฤษฎีระบบ แสดงดังภาพที่ 3

ภาพที่ 3 หน่วยระบบของการพัฒนา
(ที่มา : เฉลียว บุรีภักดี, 2546 หน้า 6)

จากภาพที่ 3 แสดงความหมายของ “การพัฒนา” คือ การสร้างความเจริญซึ่งเป็นผลผลิต (output/product) โดยใช้ปัจจัยนำเข้า (input) และกระบวนการ (process) ที่จะก่อให้เกิดผลผลิตนั้น ปัจจัยนำเข้าและกระบวนการ จึงถือได้ว่าเป็นตัวแปรต้นของความยั่งยืน วิธีการที่จะดำรงระดับของปัจจัยนำเข้าและกระบวนการ คือ หาแหล่งธรรมชาติที่สามารถให้ปัจจัยนำเข้าและกระบวนการอย่างเพียงพอ ตลอดระยะเวลาที่ และจัดสรรผลผลิตของหน่วยระบบการพัฒนาอันนั้นให้วนกลับไปเป็นปัจจัยนำเข้าอีก เฉลียว บูริภักดี (2546 หน้า 6)

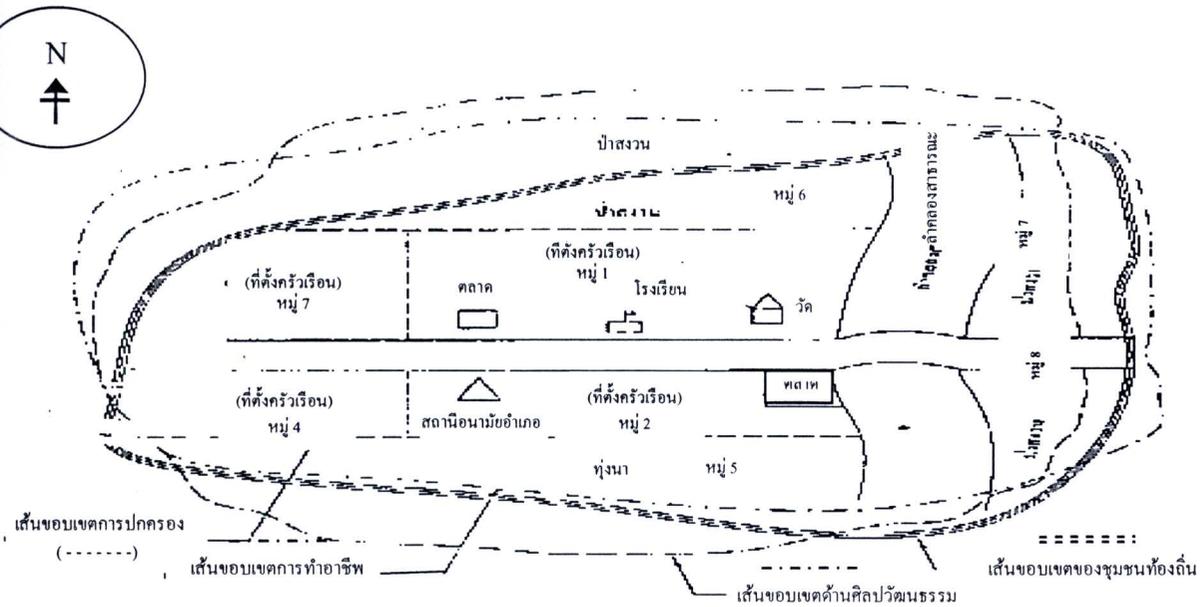
2.7.2.2 ความหมายของชุมชนท้องถิ่นตามแนวคิดเชิงระบบ

แนวคิดของทฤษฎีระบบ เฉลียว บูริภักดี (2546, หน้า 1 – 11) ได้กล่าวว่า ชุมชนท้องถิ่นหนึ่ง ๆ ก็คือ หนึ่งหน่วยระบบ (A system) เป็นหน่วยงาน มีผลผลิต มีกระบวนการ มีปัจจัยนำเข้าและมีขอบเขต โดยที่ดำรงอยู่ในฐานะเป็นส่วนย่อยของอภิระบบ และประกอบขึ้นด้วยอนุระบบต่าง ๆ จำนวนหนึ่ง ตรงตามลักษณะส่วนย่อยของระบบทางสังคม ซึ่งผลผลิตในที่นี้มีใช้เฉพาะเศรษฐกิจเท่านั้นแต่หมายรวมถึงทุกอย่างที่หน่วยระบบสังคมนั้น ได้สร้างให้เกิดขึ้น นับตั้งแต่การดำรงชีวิต การจัดหมวดหมู่หรือองค์กรของสมาชิก การดำรงครอบครัว การให้กำเนิดและเลี้ยงดูบุตรหลาน การสร้างผลิตผลทางเศรษฐกิจและวัฒนธรรมเพื่อท้องถิ่นของตนเอง และเพื่อแลกเปลี่ยนกับท้องถิ่นอื่น ๆ ไปจนถึงการมีความสุขความพอใจจากการปฏิบัติตามขนบธรรมเนียมประเพณีเป็นที่ยึดถือของหน่วยสังคม และรวมไปถึงการดำรงอยู่อย่างมั่นคงถาวรของหน่วยสังคมนั้น ซึ่งประกอบด้วยปัจจัยนำเข้า ได้แก่ คนในบริเวณของชุมชนท้องถิ่น และทรัพยากรธรรมชาติ ตลอดจนแบบอย่างแนวปฏิบัติของสังคมและจากแหล่งภายนอก ซึ่งเป็นหน่วยระบบหนึ่งที่มีการแลกเปลี่ยนผลผลิตหรือปัจจัยนำเข้ากับหน่วยระบบ โดยมีขอบเขตของหน่วยชุมชนท้องถิ่นหนึ่ง ๆ คือ เส้นแบ่งระหว่างท้องถิ่นนั้นกับท้องถิ่นอื่นที่ตั้งอยู่ติดกัน เป็นเส้นล้อมรอบบริเวณท้องถิ่น เนื่องจากการดำเนินชีวิตแต่ละด้านมีขอบเขตครอบคลุมไม่เหมือนกันเสมอไป ดังนั้นเส้นแบ่งดังกล่าวจึงอาจมีหลายเส้นแต่อาจมีบางเส้นทับซ้อนกับเส้นอื่นก็ได้

แผนภาพจำลองเชิงนามธรรม ตามแนวคิดเชิงระบบที่แสดงการดำรงอยู่และดำเนินไปของหน่วยระบบสังคม ซึ่งในที่นี้คือ “หนึ่งหน่วยท้องถิ่น” (A Locality Unit) จะปรากฏเหมือนกับแผนภาพแสดงหน่วยระบบโดยทั่วไป คือ มีขอบเขต มีปัจจัยนำเข้า มีกระบวนการ และมีผลผลิต โดยที่ภายในช่องของกระบวนการ ได้แสดงให้เห็นว่ายังมีการทำงานของอนุระบบซึ่งใช้บางส่วนของปัจจัยนำเข้าเดิม โดยแปลงมาเป็นปัจจัยนำเข้าย่อย ๆ และเกิดปฏิกิริยาหรือกระบวนการย่อย

ๆ ตลอดจนผลผลิตย่อย ๆ ซึ่งอาจมีได้หลายขั้นตอน ก่อนจะบรรลุผลผลิตรวมต่าง ๆ ของ หน่วยระบบนั้น โดยมีขอบเขตหน่วยท้องถิ่นแสดงดังภาพที่ 4

ภาพที่ 4 ขอบเขตของหน่วยท้องถิ่นเชิงระบบ
(ที่มา : เฉลียว บุรีภักดี และคนอื่น ๆ, 2545 หน้า 48)

จากแผนภาพที่ 4 ซึ่งเป็นภาพจำลองเชิงสมมติ (simulation) ของหมู่บ้าน ส่วนย่อยของเนื้อที่ผิวดินของท้องถิ่น แสดงปริมาณได้เป็นจำนวนตารางเมตร และสมมติว่าบริเวณที่ล้อมรอบด้วยเส้นขอบเขตท้องถิ่น มีเนื้อที่ประมาณ 1 ตารางกิโลเมตร หรือ 1,000,000 ตารางเมตร มีรูปร่างไม่เป็นสี่เหลี่ยม ครอบคลุมเขตการปกครองหมู่ที่ 1, 2 และบางส่วนของหมู่ 3, 4, 5, 6, 7, 8 เส้นนี้ได้มาจากการหลอมรวมเส้นขอบเขตด้านการปกครอง ด้านการทำอาชีพ ด้านศิลปวัฒนธรรม และด้านอื่น ๆ อันเป็นการดำเนินชีวิตของหมู่บ้านหรือชาวบ้าน

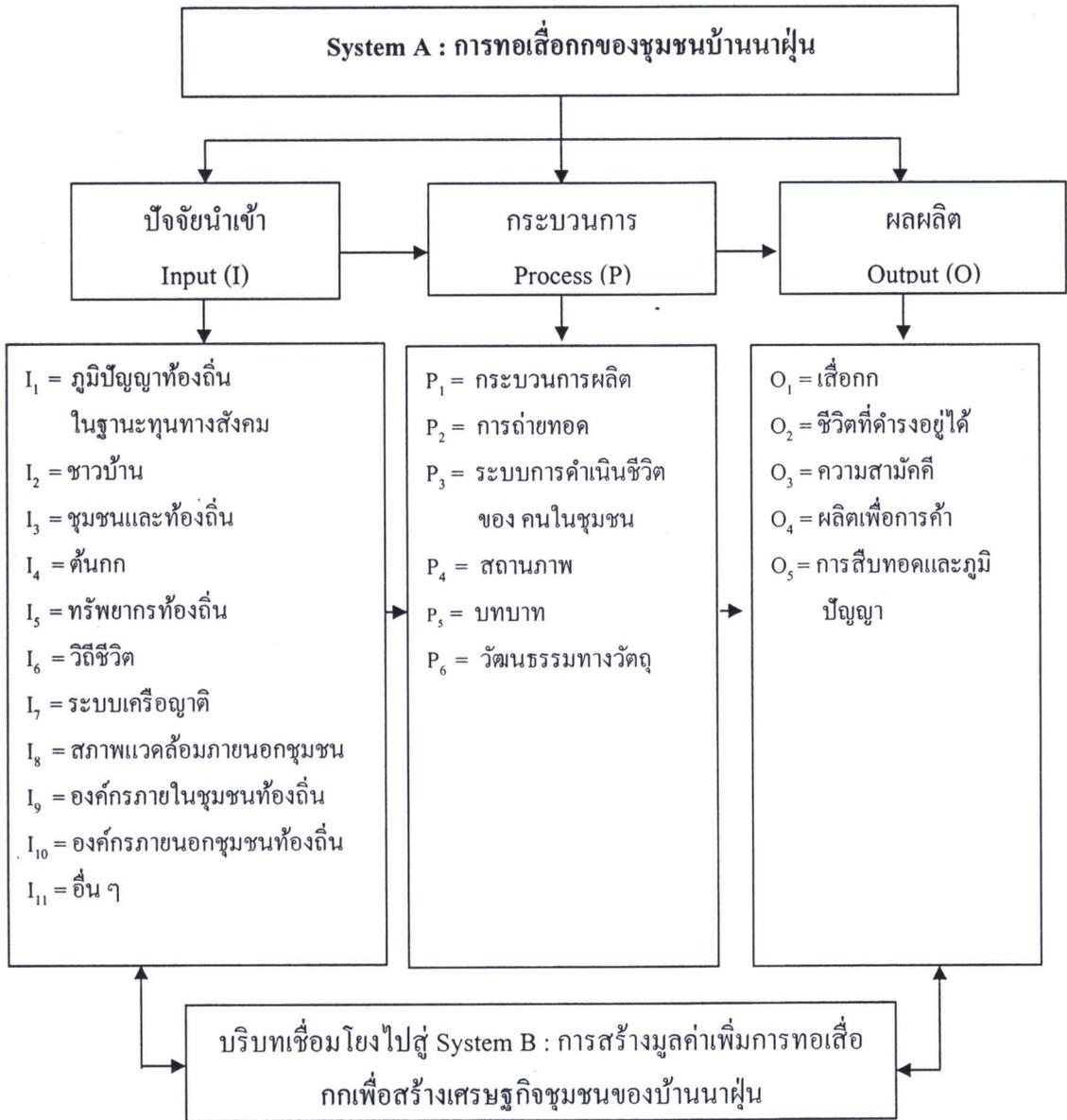
จากการวิเคราะห์ทฤษฎีระบบพบว่า ชุมชนหนึ่ง ๆ จะมีโครงสร้างทางสังคมอยู่ ซึ่งโครงสร้างจะยั่งยืนอยู่ได้ด้วยการปฏิสัมพันธ์แบบพึ่งพาซึ่งกันและกันของส่วนประกอบของโครงสร้างสังคมภายในชุมชน อันประกอบด้วย ปัจเจกบุคคล กลุ่มไม่เป็นทางการ ได้แก่ กลุ่มเพื่อน กลุ่มที่เกิดตามธรรมชาติ และกลุ่มทางการ ได้แก่ กลุ่มชานา กลุ่มสหกรณ์ กลุ่มผู้ใช้แรงงาน เป็นต้น และทั้งสามส่วนยังเป็นระบบย่อยในรูปแบบสถาบันทางสังคม ได้แก่ สถาบันครอบครัว สถาบันทางเศรษฐกิจ สถาบันการปกครอง สถาบันศาสนา สถาบันการศึกษา เป็นต้น Allen D. Edwards & Dorothy

G. Jones (1976, หน้า 14 – 15); ทนงศักดิ์ คุ่มไข่น้ำ และคนอื่น ๆ (2534, หน้า 12); สนิท สมัครการ (2538, หน้า 34) และ เฉลียว บุรีภักดี (2546, หน้า 2/1 - 2/24)

ในการนำเสนอการสร้างมูลค่าเพิ่มการทอเสื้ออกเพื่อสร้างเศรษฐกิจชุมชนของบ้านนาฝุ่น ตำบลกระทุ่มแพ้ว อำเภอบ้านสร้าง จังหวัดฉะเชิงเทรา ครั้งนี้ ผู้วิจัยใช้ทฤษฎีระบบ เพื่อเป็นแนวทางในการพัฒนาผลิตภัณฑ์เพื่อการสร้างมูลค่าเพิ่ม ซึ่งถือว่าชุมชนเป็นระบบหนึ่งระบบในสังคม และชุมชนเองมีระบบย่อยภายในชุมชน การเปลี่ยนแปลงต่าง ๆ ข่งทั้งภายในชุมชนภายนอกชุมชน จึงมีความสัมพันธ์เกี่ยวข้องกับชุมชนอย่างหลีกเลี่ยงไม่ได้ ชุมชนจึงต้องมีการปรับตัวกับการเปลี่ยนแปลงที่เกิดขึ้น ทั้งจากสาเหตุภายในและภายนอกเพื่อรักษาคุณภาพไว้ให้ได้

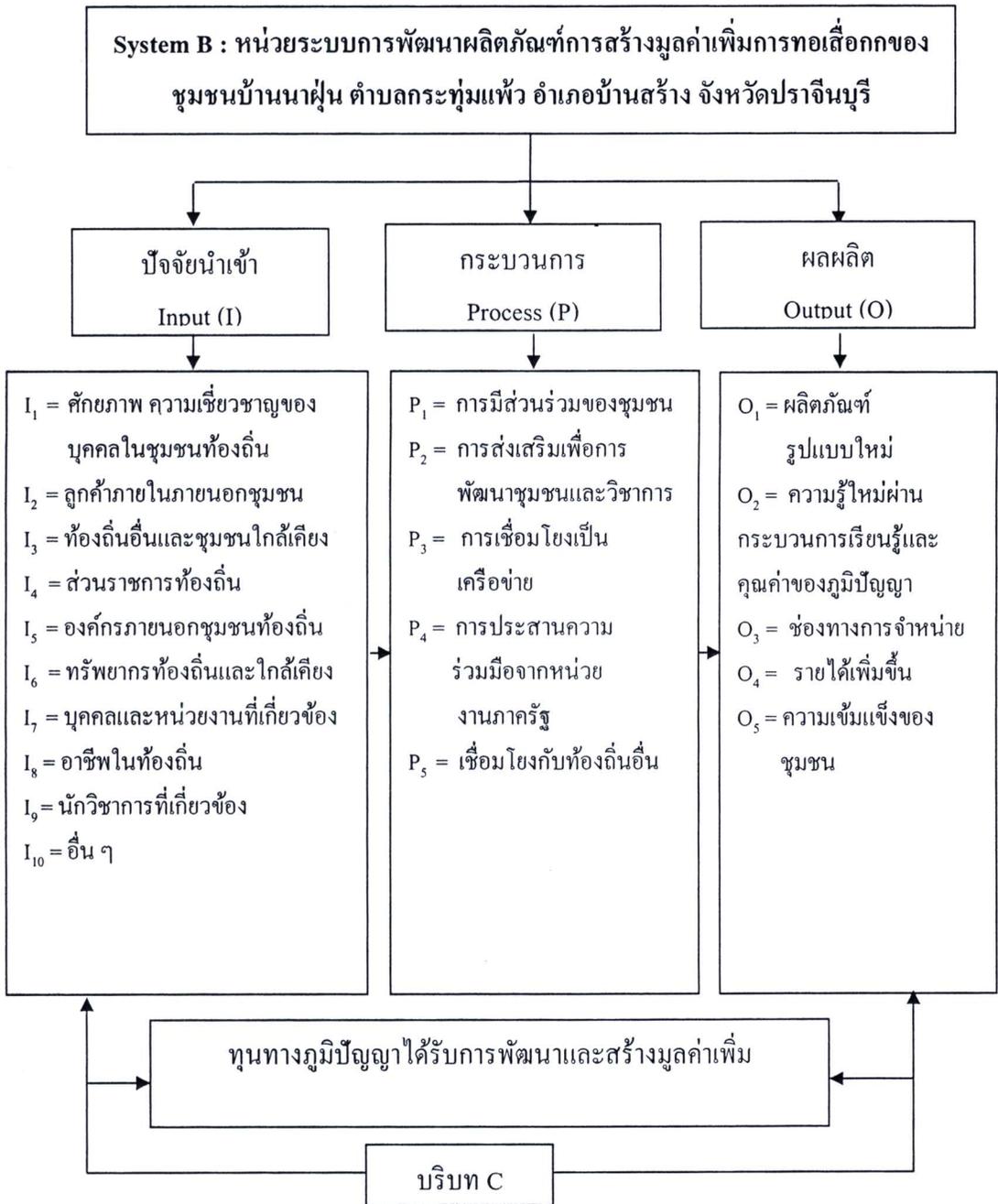
2.7.2.3 ตัวแบบทางความคิดที่ใช้ประกอบในการทำวิจัยและพัฒนา

การวิจัยและพัฒนาครั้งนี้ผู้วิจัยได้ใช้ตัวแบบเชิงระบบเป็นตัวแทนในการวิจัยและพัฒนา แสดงดังภาพที่ 5

ภาพที่ 5 ตัวแบบความคิดเชิงระบบเดิมที่ใช้ประกอบในการทำวิจัยและพัฒนา เรื่อง การสร้างมูลค่าเพิ่ม การทอเลือกเพื่อสร้างเศรษฐกิจชุมชนของบ้านนาฝุ่น

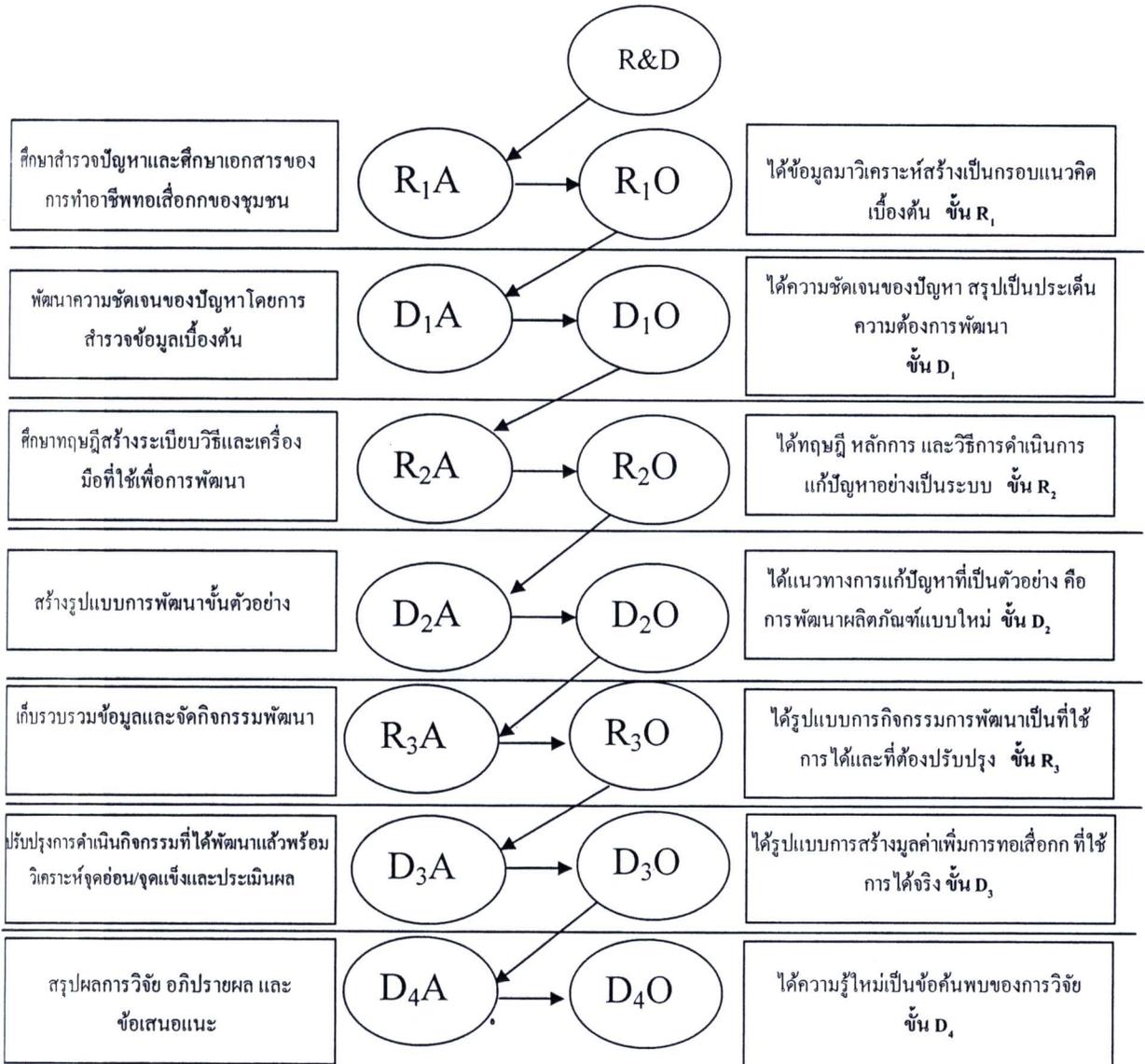
ตัวแบบเชิงระบบเพื่อใช้ในกระบวนการพัฒนาผลิตภัณฑ์การทำวิจัยในการสร้างเศรษฐกิจชุมชนเพื่อความเข้มแข็งของชุมชน

ภาพที่ 6 ตัวแบบความคิดเชิงระบบพัฒนาในการทำวิจัยและพัฒนา เรื่อง การสร้างมูลค่าเพิ่มการทอดเสื่อกกของชุมชนบ้านนาฝุ่น ตำบลกระทุ่มแพ้ว อำเภอบ้านสร้าง จังหวัดปราจีนบุรี

2.7.2.4 ตัวแบบการวิจัยและพัฒนา

ลำดับขั้นตอนของกระบวนการวิจัยและเรื่อง การสร้างมูลค่าเพิ่มการทอเสื่อกก ของชุมชนบ้านนาฝุ่น ตำบลกระทุ่มแพ้ว อำเภอบ้านสร้าง จังหวัดปราจีนบุรี (RA = Research Activity; RO = Research Outcome; DA = Development Activity; DO = Development Outcome; ตัวเลข = ลำดับที่; ลูกศร = นำไปสู่) แสดงดังภาพที่ 7

ภาพที่ 7 ตัวแบบการวิจัยและพัฒนา เรื่อง การสร้างมูลค่าเพิ่มการทอเสื่อกกของชุมชนบ้านนาฝุ่น ตำบลกระทุ่มแพ้ว อำเภอบ้านสร้าง จังหวัดปราจีนบุรี

2.8 งานวิจัยที่เกี่ยวข้อง

จากที่ได้กล่าวมาแล้วข้างต้นผู้วิจัยเชื่อว่า ภูมิปัญญาการประกอบอาชีพทอเสื่อกกที่สืบทอดจากบรรพบุรุษจนเป็นวัฒนธรรมของชุมชนบ้านนาฝุ่นสามารถนำมาศึกษาและหาแนวทางพัฒนาอาชีพของชุมชนเพื่อการสร้างมูลค่าเพิ่มได้ โดยการศึกษาดังกล่าวจะส่งผลให้เกิดการพัฒนาคน วิถีคิด การพึ่งพาตนเอง นำไปสู่การพัฒนาชุมชน และพัฒนาประเทศในที่สุด มีปรากฏหลักฐานงานวิจัยที่เกี่ยวข้องดังต่อไปนี้

ด้านการศึกษาสภาพการทอเสื่อ กระบวนการ ขั้นตอนพบในงานวิจัยของชุตติมา กิจพงษ์ (2540 : บทคัดย่อ) ได้ศึกษาวิจัยเรื่อง “เสื่อจันทบุรี : ทางด้านมนุษยวิทยาวัฒนธรรมที่หมู่บ้านบางสระเก้า อำเภอแหลมสิงห์ จังหวัดจันทบุรี โดยมีวัตถุประสงค์เพื่อศึกษาความเป็นมาของการทอเสื่อจันทบุรีและการทอเสื่อของชุมชนบางสระเก้า ที่แสดงถึงขั้นตอนวิธีการทอเสื่อ การแปรรูปผลิตภัณฑ์จากเสื่อรวมทั้งตลาดของเสื่อด้วย

ประเด็นการศึกษาวิจัยเพื่อพัฒนาผลิตภัณฑ์เสื่อกกได้มีการศึกษาวิจัยเรื่อง “การพัฒนาคุณภาพผลิตภัณฑ์เสื่อกกให้ได้มาตรฐาน โดยความร่วมมือของชุมชนบางสระเก้า จังหวัดจันทบุรี” โดยเกษิณี ผลประพุดติและคณะ (2547 : บทคัดย่อ) มีวัตถุประสงค์เพื่อพัฒนาผลิตภัณฑ์เสื่อกกให้ได้มาตรฐาน ผลิตภัณฑ์ชุมชน และหาแนวทางการพัฒนารูปแบบเสื่อกก ลดต้นทุนการผลิต เผยแพร่ประชาสัมพันธ์ผลิตภัณฑ์ หาช่องทางการขายตลาด และสร้างเครือข่ายการแลกเปลี่ยนเรียนรู้ระหว่างผู้ผลิตเสื่อกก โดยใช้กระบวนการวิจัยแบบมีส่วนร่วม (PAR) ผลการวิจัยพบว่า เพื่อเสริมจูงการวิจัยแล้วกลุ่มได้ออกแบบและพัฒนาผลิตภัณฑ์รูปแบบใหม่โดยใช้กรรมวิธีย้อมสีธรรมชาติ มีการสร้างสื่อประชาสัมพันธ์ในรูปแบบต่าง ๆ มีการสร้างชุดฝึกอบรมและมีการจัดทำมาตรฐานผลิตภัณฑ์ของกลุ่มด้วย

การดำเนินการพัฒนาแบบมีส่วนร่วม อนงค์ อัมพรายนและคณะ (2547 : บทคัดย่อ) ได้ศึกษาวิจัยเรื่อง “การวิจัยปฏิบัติการแบบมีส่วนร่วมเพื่อพัฒนาคุณภาพมาตรฐานผลิตภัณฑ์เสื่อกก ตำบลท่าฉนวน อำเภอมโนรมย์ จังหวัดชัยนาท” โดยมีวัตถุประสงค์เพื่อศึกษาบริบท ภูมิปัญญาในการผลิตเสื่อกก และพัฒนาผลิตภัณฑ์ ตลาด การแปรรูป การตลาดและสืบทอดภูมิปัญญา ผลการวิจัยพบว่า กลุ่มทอเสื่อกกได้ตลาดใหม่ ๆ จากเทคนิคการมัดย้อม ตลาดมัดหมี ผสมกับลายดั้งเดิมของบ้านท่าฉนวนมากกว่า 10 ลาย ได้รับความสนใจสามารถขายได้ราคาสูงกว่าปกติ และกำลังพัฒนาต่อไปมีการขยายเครือข่ายการเรียนรู้ไปยังชาวบ้านหมู่ที่ 6 นอกจากนี้ได้สืบทอดภูมิปัญญาการทอเสื่อกกไปยังเยาวชนโรงเรียนไทยรัฐวิทยา 57 ได้จัดการอบรมนักเรียนสามารถทอเสื่อได้เป็นที่น่าพอใจ และสร้างหลักสูตรท้องถิ่นการทอเสื่อกกเพื่อใช้สอนนักเรียนต่อไป โดยเป็น “หนึ่งโรงเรียนหนึ่งผลิตภัณฑ์”

นอกจากนั้นยังพบในโครงการวิจัยการมีส่วนร่วมของชุมชนในการพัฒนาคุณภาพมาตรฐานผลิตภัณฑ์จาก “กก” กรณีศึกษากลุ่มสตรีสหกรณ์บ้านแพง ตำบลแพง อำเภอโกสุมพิสัย จังหวัดมหาสารคาม” ของนุชนาถ ชีวะวุฒานนท์และคณะ. (2547 : บทคัดย่อ) มีวัตถุประสงค์เพื่อศึกษาและพัฒนาคุณภาพมาตรฐานผลิตภัณฑ์จาก “กก” ได้รับการรับรองคุณภาพมาตรฐานผลิตภัณฑ์ชุมชน (มผช.) และพัฒนาทางด้านวัตถุดิบ เครื่องมือการเรียนรู้และช่องทางการตลาด เพื่อสร้างความยั่งยืนและสร้างรายได้ให้กับชาวบ้านเพิ่มขึ้น ผลจากการวิจัยส่งผลให้ผลิตภัณฑ์มีรูปแบบและการพัฒนาหลากหลายประเภทมากขึ้น และทางกลุ่มกำลังอยู่ในขั้นตอนของการดำเนินการให้ได้รับการรับรองคุณภาพมาตรฐานผลิตภัณฑ์ชุมชน (มผช.)

ในประเด็นการพัฒนาเพื่อสร้างความเข้มแข็งของธุรกิจชุมชนปรากฏในงานวิจัยของพิพัฒน์ สมใจและคณะ (2540 : บทคัดย่อ) ได้ทำการศึกษาวิจัยเรื่อง “การศึกษาเพื่อพัฒนาความเข้มแข็ง ของธุรกิจชุมชนกลุ่มผลิตภัณฑ์เครื่องจักสานจากต้นกก กรณีศึกษาบ้านหนองเกาะน้อย ตำบลทุ่งวัง อำเภอสตึก จังหวัดบุรีรัมย์” โดยมีวัตถุประสงค์เพื่อศึกษาบริบทชุมชนบ้านหนองเกาะน้อย ตำบลทุ่งวัง อำเภอสตึก จังหวัดบุรีรัมย์ ซึ่งผลการวิจัยเกี่ยวกับการเครื่องจักสานต้นกกพบว่าวัตถุดิบที่ใช้ในการผลิตยังไม่เพียงพอต่อความต้องการ ด้านการตลาดมีการจัดจำหน่ายทั้งภายในประเทศและต่างประเทศ แต่ยังคงขาดเครือข่ายกับกลุ่มผู้ผลิตอื่นเพื่อพัฒนารูปแบบของผลิตภัณฑ์

สรุป

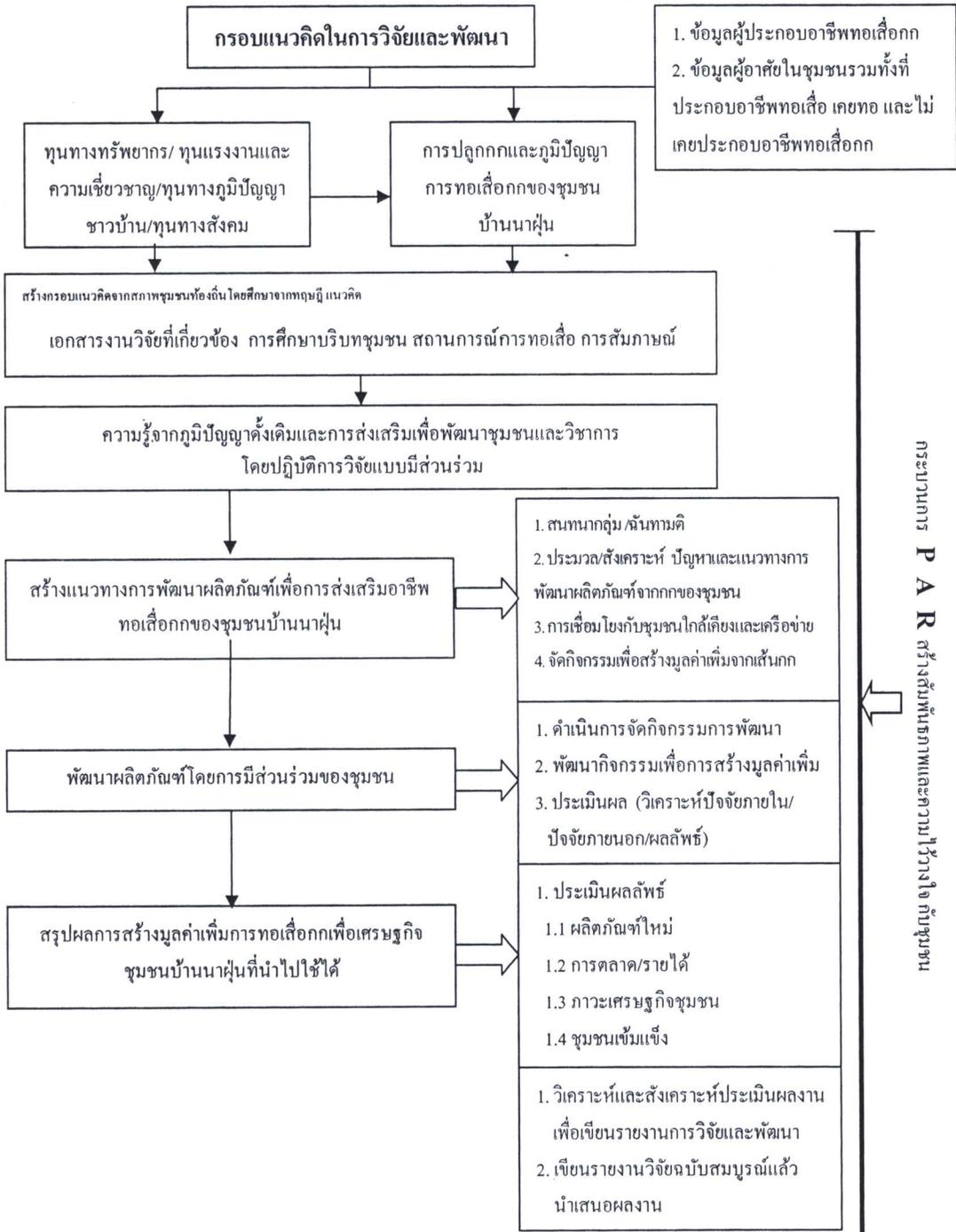
จากการศึกษางานวิจัยต่าง ๆ ที่เสนอมานี้ กล่าวได้ว่าการประกอบอาชีพทอเสื่อกกเป็นระบบองค์ความรู้พื้นฐานที่มีคุณค่า ความรู้ดังกล่าวจะก่อให้เกิดการพัฒนาคุณภาพชีวิต โดยอาศัยภูมิปัญญาที่สืบทอดมาจากบรรพบุรุษของชุมชนและอาศัยสภาพแวดล้อมธรรมชาติเพื่อทำให้เกิดผลผลิต เพราะมนุษย์มีความสัมพันธ์กับสภาวะแวดล้อมและนำธรรมชาติแวดล้อมมาใช้ประโยชน์ในการดำเนินชีวิต ในด้านการสร้างมูลค่าเพิ่มนั้น จากงานวิจัย พบว่า กก สามารถนำมาพัฒนาเป็นผลิตภัณฑ์ที่หลากหลายสามารถสร้างรายได้ให้แก่ชุมชนเป็นอย่างดี ด้านการสร้างความเข้มแข็งให้กับชุมชนนั้นมี ปัจจัยที่สำคัญ คือ การพัฒนาที่มาจากมีส่วนร่วมของชุมชนเป็นผู้ริเริ่ม โดยสร้างกระบวนการร่วมคิด ร่วมทำ ร่วมแก้ปัญหาและมีการส่งเสริมช่วยเหลือด้านวิชาการ ทั้งนี้เพื่อให้การพัฒนาชุมชนประสบผลสำเร็จอย่างต่อเนื่อง อย่างไรก็ตาม ปัจจัยที่เป็นเงื่อนไขของการพัฒนาหลายประการ เช่น วัตถุดิบไม่เพียงพอ ขาดเครือข่ายกับกลุ่มผู้ผลิตอื่นเพื่อพัฒนารูปแบบของผลิตภัณฑ์ ดังนั้น ผู้วิจัยจะได้นำหลักการดังกล่าวมาใช้ในการวิจัยเพื่อการสร้างมูลค่าเพิ่มการทอเสื่อกกของชุมชนบ้านนาฝุ่น ตำบลกระทุ้มแพ้ว อำเภอบ้านสร้าง จังหวัดปราจีนบุรี ผลที่ได้จากการวิจัยและพัฒนาครั้งนี้จะก่อให้เกิดการพัฒนาคน วิถีคิด สร้าง

กระบวนการเรียนรู้ร่วมกัน เพื่อการพัฒนาชุมชน สังคมให้มีความเข้มแข็งและอยู่ได้อย่างยั่งยืนแบบพอเพียงสามารถนำไปสู่การพัฒนาประเทศชาติได้ต่อไป

2.9 กรอบแนวคิดในการวิจัยและพัฒนา

การวิจัยและพัฒนาครั้งนี้ผู้วิจัยได้จัดกลุ่มความคิดในการวิจัยและพัฒนา ดังนี้

ภาพที่ 8 กรอบแนวคิดในการวิจัยและพัฒนา เรื่อง การสร้างมูลค่าเพิ่มการทอดเอือกกของชุมชนบ้านนาฝุ่น ตำบลกระทุ่มแพ้ว อำเภอบ้านสร้าง จังหวัดปราจีนบุรี

จากการศึกษาเอกสารและงานวิจัยที่เกี่ยวข้องทั้งด้านกระบวนการขั้นตอนที่เกี่ยวข้องกับการปลูก การทอ การพัฒนาผลิตภัณฑ์จากกก ผู้วิจัยจึง ได้นำมาเป็นแนวทางในการศึกษา และนำมาสร้างเป็นกรอบแนวคิดในการวิจัยและพัฒนาเพื่อการสร้างมูลค่าเพิ่มการทอเสื่อกกของชุมชนบ้านนาฝุ่น ตำบลกระทุ่มแพ้ว อำเภอบ้านสร้าง จังหวัดปราจีนบุรี ซึ่งเป็นพื้นที่จริงในการศึกษา ว่าชุมชนแห่งนี้มีสภาพทั่วไปของชุมชน สถานการณ์การทอเสื่อกกในในภาวะสังคมปัจจุบัน ให้ดำรงอยู่คู่กับชุมชน รวมทั้งระบบเศรษฐกิจแบบตลาดเป็นอย่างไร เพื่อหาแนวทางการพัฒนาอาชีพในการสร้างมูลค่าเพิ่มเพื่อเศรษฐกิจของชุมชนตามวัตถุประสงค์ของงานวิจัยต่อไป